

את עצמו כשליח שלה בהסתדרות הכללית חתש חובה לראווג להפריח שנותו בפולין. באוקטובר 1937 החליטה מהיבירות הקיבוץ המאוחד להטיל על שניים מהברייל לצאת לאחונה ברי להחיל בארגון עלליה בלתי לגאלית לארץ. השניים, יהודה בודניצקי, חכ"ל קיבוץ גבעת השלשה, ולי שורדן, שהיה קודם לכן גובר "החלוצי", הופיעו לדבוש ניסיון מוקדם בענייני העפלה כשעסקו בשגר "ולוס". אלהם הצטרף באירופה אב שינד מקיבוץ אילית השחר, ששהה בפולין בשליחת הקיבוץ המאוחד כמרכז "החלוצי". השלישה היו לצוות הראשון שהיה משותף ל"החלוצי" ולקיבוץ המאוחד ועסק בחידוש ההעפלה. צוות זה היה לגעין שממנו צמח, כמגול מאוחר יותר, המוסד לעליות ב', הארגון שניצל, בוויקה אל הנגה היישוב, את פעולות העליות הכללי לגאלית עד לקום המדינה.¹

את החוקף המוסרי ואת הליגיטימציה האידאולוגית למבצעי ההעפלה העניקה המנהגת האקטיביסטית בהנהגת מנשה העבודה וכדאשה יצחק טבנקין וברל בצנלסון. כול התלם מחילוקי הדעות שהיו לו עם טבנקין בעניין איחוד התנועה הקיבוצית והעניק את ברכתו ואת תמיכתו המלאה ליהומת הקיבוץ המאוחד לחוש את העלייה הכלתי לגאלית. השניים פעלו בניגוד לדעת חברים אחרים בהנהגה המדינית של היישוב וכראשם כנגוריון, שעד שלדי 1938 הפניפו פעילות חזקה ושללו בתוקף את העלייה הכלתי לגאלית. כנגוריון וחבריו חששו מפני בוסוס ברימי החיבי של התנועה הציונית, ומפני פגיעה בשיתוף הפעולה החיני עם ממשלת המריט. זו עלולה הייתה לסכן, לדעתם, את העלייה החזקה ואת התקוות להקמת מדינה יהודית במסגרת תכנית החלוקה. כנגוריון גם לא האמיץ שניתן יהיה לארגן עלייה בריקפים משמעותיים ללא היחז מהבריטים. אולם כול לא הסכים לבחון את העלייה לארץ באמות מידה של ויגיון ותועלת בלבד, וראה בהעפלה גרד היסטורי שכוחו לעצב מדיניות.

הקיבוץ המאוחד היה הגוף היחיד בתנועת העבודה שההעפלה הייתה, באותו שנים, חלק בלתי נפרד מפעולותיו. בהנהגה והסתדרות הכללית ובמפא"י נחלקו הדעות בין "אקטיביסטים" ל"מתונים", ורכים, וכניחם מזכיר ההסתדרות דוד רמז, והדו עם הגישה הפרגמטית של ברל גוריון. בשנים 1937-1938 נקט הוועד הפועל של ההסתדרות עמדת פשרה מעורפלת, שאמנכ לא השילת איסור על שליחי הקיבוץ המאוחד, חכ"ל ההסתדרות, לסטוק בחו"ל בענייני ההעפלה ולא מצתה את הדין עם "פורצי הגדר", אך גם לא סמכה ידו על פעילות זו ולא העניק לשליחים מעמד רשמי של שליחים משמתי. באותו שנים לא היה סיכוי להעביר החלטה חד משמעית בכות ההעפלה בהנהגת המסכנות היהודית, בהסתדרות או במפא"י, שכן מקבל והחלטות בגופים אלה היו כחלקם אותם אישים.²

המפקדת הארצית של ההנהגה המשיבה לראות עצמה כפופה למח"ת המוסדות העליונים שי היישוב, כולומר להנהגת הסוכנות היהודית, ומן הבחינה הפורמלית לא היה לה שום קשר עם התאגדות ההעפלה. אולם, הלכה למעשה, מדיית הפעילים המלכיים מן האגף ההסתדרות של מרכז ההנהגה הודו עם רעיון "העלייה העצמאית". למרות שלא קיבלו אישור לכך מהמרכז הם קיימו קשרים עם גורמי ההעפלה וסייעו להם, במידת יכולתם, שכן שגורו גזירה שווה מ הזכות לקיים הגנה עצמית, בלתי תלויה בבריטים, למען ביטחונם של יל שוב, להצדקה המוסרי לעלייה עצמאית על מנת להציל יהודים,³ את ההתייצבות לימין התלכית בהארגון ההגנה הכללי האקטיביסטים יצאיי אחדות העבודה וכמיוחד אליהו גולומב ושאל, ולצדכ רכ הדו וישראי

2512

פרק שבעוני

המוסד לעליות ב'

באוגוסט 1934 הגיעו על סיפון האנייה "ולוס" שלוש מאות וחמישים צעירים יהודים מפולין והוררו בחוף עמק הפיר. בכך ניתן האות להתחלתה של תקופת ההעפלה - הלא היא העלייה הכלתי לגאלית המאוורוגמ לארץ-ישראל, שנעשתה ברובה דרך הים. שיגורה של "ולוס" היה פרי יוזמתה של תנועת "החלוצי" בפולין, שנעוזה באישים מרכזיים במחנה הפועלים בארץ ובראשם כול בצנלסון ואליה גולומב. פעילות זו כאה כרי לפתח מצוקה של רבים מתחבי התנועה, שסיימו את הכשרתם בפולין, אך החקשו להשיג רשימות עלייה (סרטיפיקטים) לארץ. הקושי נבע מהעובדה שתנועת "החלוצי" מנתה ב-1933 עשרות אלפי חברים, בעוד שהמגרט הכריטי הגביל את מספר רשימות העלייה שניתנו ליהודים מחוסיי הון. ההגבלה פגעה במיוחד בחכ"ל "החלוצי" במדח אירופה, שלא עמדו באמות-המידה הכלכלית שנקבעו כתקנות והיגדה. רק מעטים מביניהם זכו אפוא כרשינות עלייה חוקיים, ומספר הממתנינים גדל בהתמדה והתמחה התארכה עד לארבע וחמש שנים.

בעקבות הצלחת מסעה הראשון שגורה "ולוס" פעם נוספת לארץ, חודש מאחר יותר, ועליה קבוצת מעפילים במספר דומה. אולם הניסיון השני לא עלה יפה. משמורת מוכרבים של המשורה הכריטית לא אפשרו להרדי לחוף אלא ארבעים ושמונה עולים בלבד והשאר נאלצו לעשות דרכם חזרה לפולין כדרך תלאת שנמשכה חודשים אחדים. הבישולין הצורב, שהיה כרוך גם כחמסר כספי ניכר, שיהק את מפעל השמאל הפועלי של תנועת העבודה למשך כשלוש שנים.

רק בסתיו 1937 חידש מתנה השמאל הפועלי את מביצעי ההעפלה. לכך קדמה פעילותם של שני גורמים: תנועת "החלוצי" באירופה והקיבוץ המאוחד בארץ. "החלוצי" בפולין פנה בקריאות עזרה לטכנות היהודית ולהסתדרות הכללית ותבע את חירוש פעולות ההעפלה. בשנים אלה הופיע מבשול נוסף בהענקת רשימות עלייה להודו פולין. בעטיין של רדיפות היהודים בגרמניה הנאצית גול מספרם של הפלטים היהודים, החל מאמצע שנות השלושים הם היו הראשונים לקבל סרטיפיקטים. נכח זאת, נכרו מצוקתם המסכולם של חכ"ל "החלוצי" בפולין ובשאר ארצות מזרח אירופה.¹

גורם נוסף שהשפיע, ללא ספק, על חירוש מאמצי ההעפלה היה התחרות עם התנועה הדרכיסטית. לאחר פשייתם מההסתדרות הציונית חידשו חרכיבינוניסטים את העלייה הכלתי לגאלית, הקימו מרכז עלייה והחלו לשגר לארץ בהצלחה ספינות קטנות שעלליהן כתחמישה-עשר-עשרים מעפילים.² חודם האקטיביסטי של הקיבוץ המאוחד, שהיה קשור היסטורי לתנועת "החלוצי", דאח

הפגישה עם בן-גוריון התקיימה בירושלים ב-15 בנובמבר בניכוחת ישראל גלילי וישראל בר יהודה (אדלסון), מזכיר הקיבוץ המאוחד. גולומב הוזמן גם הוא אך לא הגיע, כנראה מחמת אירובנה. לאחר ששמע את רבדי הסיכוי לו בן-גוריון את התנגדותו הנובעת מן הנזק העליל לחיבתם לעלייה הגלאלית, בתחילת השיחה לא הכין בן-גוריון שמדובר ב"דבר שהוא כבד בעיניי", משותתוווד לו כי הפלגתה של "פוסידון" הנה עוכרה מוגמרת, סערה רחוקה והוא איים כי יתבע לדין את שינד ואת המעורכים האחרים בפשה כפיית הדין של ההסתדרות. שינד בקש להשיב אך בן-גוריון לא אפשר לו לומר את דברו וביקש לשמוע על דעתו של שאול. שאול ענה בלשון שאינה משתמעת לשתי פנים, כי "אחרי שקול דב צורכי תנועת החלוץ בפולין מחייבים את הרב הזה". גם הנוכחים האחרים התכסאו ברחות רומה והמנו בתחיתת אפיק עצמאי לעלייה.¹¹

בן-גוריון התרכז למשמע הוכרים ולכסוף פסק: "בלילה שהם והמעפילים יגיעו לחופי הארץ תבואו ותעידו אותי משנתי ואני הולך הראשון לעזור להם בהורדה. מאותו רגע שההורי מגיע לחופי הארץ – הוא בשבילי יהודי כשר כמו זה שהגיע בעלייה רגילה".¹² בן-גוריון התקשה להמשיך ולהתנגד למה שנתפש כפתרון למצוקה חריפה של יהודים והוא השלים עם הגעת "פוסידון", אך דבהיר כי להבא לא יסכים לפעולות כאלה.

הגעתה של "פוסידון" לחופי הארץ ב-12 בינואר 1938 הותירה לא רק מהבריטים, אלא גם מפני מוסדות התנועה הציונית וההסתדרות.¹³ שישים והמישה מעפילים הורדו בחוף עמק חפר. שאול שהה באותה העת באירופה בענייני רבש, אך גולומב נכח במקום.

במרס 1938 חזר שאול לארץ כדי להשתתף במשמות ההגנה ובמבצעי העלייה על הקרקע של "ישוכי" ו"זומה ומגל", ומעורבותו בענייני שדולה של אקטיביסטים, חברי תנועת העבודה, שסייעו לעבודת שליחי ההפעלה באירופה. חברי הקבוצה נהגו להיוועד, מעת לעת, ולדון בנושאים הקשורים להפעלה. פגישותיהם התקיימו בביתו של ברל כצנלסון במל-אביב, במשרדי הוועד הפועל של ההסתדרות ברחוב אלבי, ולפעמים גם אצל סבנקין בקיבוץ עין חרוד. הרב המשתתפים בפגישות לא היה קפוע ופרט לשאול הזמנו אליהו גולומב, דב התי, ישראל גלילי, ברל רפפור, דוד הכהן, גולדה מאיר ואחרים.¹⁴ ברנגנסקי, למשל, מספר כיבדונוהיה כי ריזת להוכיח "הקבוצה הזאת" על מצב העניינים בחוץ, וכי הציע לאיגו קבוצת עולים גדולות יותר, של שלושה-מאות איש ויותר, אך נתקל בהתנגדות חלק מהמתמחים מחשש לכישלון, ורעיון ירד מעל הפרק.¹⁵

נשאלת השאלה, כיצד השקפתו של שאול ברבד בפירות ההגנה להנהגת היישוב התנועה הציונית עלתה בקנה אחד עם המיכנתו בעלייה הכלית לגלילית. כיצד ניתן לוסיכוד את החידות שנוסל לעצמו לנהיג בעניין ההפעלה בניגוד לעמדת ההנהגה המדינית המוסמכת, שעד סוף שנת 1938 שללה את רעיון העלייה העצמאית. זאת כשבן-גוריון השווה את פעילותם העצמאית של שליחי הקיבוץ המאוחד באירופה, למעשיהם של אנשי "השומר" בשנות העשרים שגרמו להרחקתם מן ההסתדרות.¹⁶

שאול, במידה רבה של צדק, לא ראה דמיון בין ההפעלה לבין מצבים אחרים שהיה בהם משום חשש לערעור על סמכותם של מוסדות היישוב, שהיי באותו ענים עצמן נחלק לתגן

ילי, אם כי האחרונים גילו מעורבות פחותה. מאיר רוטברג, לעומתם, עסק בענייני כישותן זכר.

העובדה שחברים מאוגד ההסתדרותי במפקדה הארצית היו מעורבים בתעפלה הייתה נוחה יל הנוגעת ברבד. היא הפטיחה שחברי ההגנה מן השורה יירחמו לעזרת מבצעי ההפעלה, בין בהורדת המעפילים אל החוף ופיוזום כוחי הארץ, או באיגו הקישר האולטי עם אנות אעפילים וראיטוף מידע מוריעיני. פעילות זאת יכלה להתבצע בלא שההנהגה המדינית של יישוב תישא באחריות לעלייה הכלית וחקית ולהשלכותיה, וכלא שמפעל ההפעלה יהיה נתון אך המגבלות של משטור הפריטיס בהגנה. שליחי ההסתדרות במרכז ההגנה העבירו לירי נציגי זמחנה האזרחי מידע על ההפעלה ועל חברי ההגנה שגויסו לסייע במבצעי ההפעלה, אך לא בעו מהם החלטה כלשהי או נטילה אחריות. נציגי המחנה האזרחי לא הסתייגו מחסיד זה. שנים מאחרות יותר היו כמה ניסיונות לבנות את המוסד לעלייה ב' על כסיס פריטיטי, אך אול העיר, כי "הצלחתו להתחמק מכך".⁷

גולומב, הגם שהיה מיוזמי רעיון העלייה הכלית לגלילית בתחילת שנות השלושים, ומעורב פרישת "זלוס" ב-1934, התלבט קודם שנכנס שוב בעובי הקורה של ענייני ההפעלה כסותו לחלוץ על רעיונו, למרות שעקרונית ורגשית הוסיף להוחדותו עם רעיון העלייה העצמאית. פני צאטו של יהודה כדוינסקי ליוון ובהיר לו גולומב, כי לא יוכל לסייע לו באורח מעשי אלא ק לאחל לו הצלחה; באותה תקופה, בעיצומם של מאורעות חרש-תרש"ט, היה גולומב זקוע ממילא בענייני ביטחון שוטפים ובנשיאום מדיניים, כמו המשא ומתן עם הרכיזיוניסטים, וגולו את עיקר תשומת לבו חומנו. אמנם, גם שאול היה סרווד בענייני ההגנה, אבל כנגוד גולומב תמך לילא סייג בניסיונות אנשי הקיבוץ המאוחד לחודש את ההפעלה מאירופה ואת וייע ביצים ככל הנדרש.

שליחי הקיבוץ המאוחד חכדו ביוון את האנייה "פוסידון", שעמדה להפליג לארץ עם כמה ושדות מעפילים. ב-12 בנובמבר 1937 בא לארץ זאב שינד כדי לקבל את הסכמת הנהגת ויישוב ליציאת האניות, וכדי לטפל בצדדים המעשיים של הורדת המעפילים אל החוף. תחילה נגש שינד בישראל גלילי ולמר מפני כי כנשאו עקרוני זה יצטרך לקבל את הסכמתו של בן-גוריון לפעולה. ברל כצנלסון שהה באותו זמן כנשול רפואי בח"ל, יעם גולומב לא שש שנויר ושוחו בענייני זה בשל עמדתו הלא ברורה בנושא.⁸ מכי הפעילים הכהירים של תנועת הפועלים ממפקדת ההגנה, היה שאול הקרוב ביותר לאנשי הקיבוץ המאוחד שלטסקו בהפעלה היחיד שעל עזרתו ועזתו יכול היה שינד לסמוך.

ביום הגיעו ארצה פשו שינד בשאל וגלל באותויו את הפרישה. ברבריו נגע אך דק בתיכט הזומניסטי של מצוקת אלפי אנשי "החלוץ" בפולין והקיקום להפעלה כ"אחרי לנשימה" ולא תייתס לתמנה הכללת של ההפעלה כמאבק פוליטי-ציוני. על השחיה ביניהם סיפר: "שאול נלה הבנה לקורה זו ולמרות כל מניי קשיים, אשר הוא ראה, הוא אמר שדק בגלל זה [מנצוקת חכרי החלוץ] כדאי וכדאי, ובאם ככר החלחלה ואם עשייתם ואם צידך לנסוע ואו] על אחת כמה וכמה". השניים סיכמו ללכת יחד אל בן-גוריון כדי לשכנעו לאשר את מבצע ההפעלה של "פוסידון".⁹

בפעולות והעפלה של אנשי הקיבוץ המאוחד באירופה, ואליה נעשו, בהדרגה, לעיקר עיסוקו. עם בואו ללונדון התאשפו שאול בריב חולים, במצותו ובהנהגתו של ר"ד קונין, לבריאות כללית. מתחיה חיים, עד הצהריים, הוקדשה לטיפולים ולקבלת ודיקות ותדופות, ואילו בשעות אחר הצהריים היה פנוי לעייניו. לעת ערב חזר להתאשפו בבית החולים.

המלים היו ימי ועידת טט ג'יימס שהתכנסה בלונדון, לאחר שתכנית החלוקה ירדה מעל הפיק. הוועדה כונסה על-ידי הבריטים למציאת מוצא מדיני מן המכרי הסמום שאולי נקלע הסכסוך היהודי-ערבי בארץ-ישראל. שאול ושתוף בחלק מישיבות ה"פנל" — הגוף המייצג למשלחת היהודית שגננה במה עשרות אנשים. הוא היה אמנם מעורר מהעמדה התקיפה שהציג תצו היתרי בדיורים, אך סבר שצריך לפתוח ב"מאבק נואש" נגד טביעת החנק שבה היה נתון היישוב בארץ והפיתח "מיעוט לעולם".²¹ נוסף על כך פקד שאול את משרדי הסוכנות היהודית בלונדון וחירש את קשריו עם עשרי יהדות בריטניה שתמכו מהזנב לרעש מיהו החולה שמרבה כל כך להעפלה. לצוות הרפואי של בית החולים, שהיה סקרן לרעש מיהו החולה שמרבה כל כך להתקשר לכל מיני מקומות מחוץ לבריטניה, נאמר כי הוא "ממנהיגי הפועלים בארץ-ישראל".²² כשנסתהיימו הבריאות, לאחר כשלושה שבועות, עבר שאול להנגוד להמשך הטיפול בפנסיון סמוך לביתו של ר"ד קונין, שאף מימן את שהייתו. שאול נהנה מחדר מיוחד ומתומם עם ארוחת בוקר ושירותי ניקיון, והתקין בחור, על השכנו, מכשיר טלפון שהיה כלי חיוני לעבודתו.²³ באותם ימים שהו בלונדון גם משה שרת עם אשתו ציפורה, אותו של שאול. חלוקי והעות הפוליטיים בין שאול, האקטיביסט והחוגמטי, לבין שרת הזדהי, איש הפרדת, לא העירו על הקרבה וההימנות ששודר ביניהם. שאול נהג לכוף כמעט מדי יום אל בית המלון שבו התאכסנו בני חוג שרת, ולסעוד עמם את ארוחת הערב. באחת הפעמים הגיע שאול כשהוא מצונו וציפורה הציעה לו שני כדורי אספירין, מבלי לדעת שתדופה זו נאסרה עליה. לאחר שנשל את הכדורים קיבל שאול התקף קשה של התנפחות עם כאבי בטן חזקים וה"ר קנין המסור הורעק בלילה לחודר לספל בן.²⁴

ציפורה ניסתה לגייס אליה לעזרה את בעלה ברי "לפתוח" את שאול לשכנוע לרכוש חליפה חדשה במקום החליפה המרופטת המישיגה שבה הילך בהחובת לונדון. אולם שרת מצא כי המעיל עדינו דאוי לשימוש וכך ירד לו הנשא, ומנעת, מעל הפדק.²⁵ כמה חודשים לאחר מכן עמד שאול להצטרף אל יהודה ברגנסקי בפגישה עם שני בעלי חברה ספנות יונות במלון "ג'רג' החמישי", ממלונותיה המפוארים של פאריז. ברגנסקי סבר כי לכושו של שאול אינו הולם את מעמד הפגישה והפציר בשאול לרכוש לעצמו חליפה חדשה כמקום זו שכללה והבריקה מרוב שמוש: "המכנסים היו בלי הקמט שהוא תעודת גנעלמן באירופה" — תיאר ברגנסקי את חליפתו הישנה של שאול — "ודעיקר, על הכרד השמאלית של המכנסים היה קרע שאמנם החבא עלי-ידי חייט, אבל עקבות העבודה הזאת נראו באופן יפה למדי".²⁶ אולם שאול התמלא חזמה לשמע ההצעה: "מה ההצדקה להוציא חליפה חדשה כשאולי יש לי חליפה חדשה?" — הטיח בפניו — "כשלא ברור עדיין כמה זמן אשה באירופה?" לא עורר כל הסבריו של ברגנסקי כי הופעה בחליפה לא מתאימה עלולה לחבל במשא ומתן. שאול התעקש להישאר בחליפתו המרופטת ופסק כי על עניין החליפה יחולט לאחר שיחזור לארץ, ואם ישוב לאירופה "אוי יסודר גם העניין הזה".²⁷

עלום ונתום כהל

יפות על מרייניות "ההבלגה" שכפו "המוסדות" על ההגנה. באכתה שעשה הסתייע שאול דתו של ברל כצנלסון, שנושבו למסכות הדהינת והמוסרית העליונה של תנועת העבודה ר ללא סייג בעלייה הבלתי לגאלית. תמיכתו נטלה, במידה רבה, את העוקץ מעמדת הדרג יצי בתנהלת הסוכנות היהודית. מעבר לכך, שאול אף התרשם כי אין התנהגות ה"משמעותי ייה הבלתי לגאלית מצד ההנהגה המדינית בראשות כ"גוריון ומצר ההסתדרות. הוא דאה ורתם הסתייגות בלכר שבבעיה מתוך מה שנתפס כאילוץ טקטי ומני הקשר בנוסבות יצינות, כאשר למעשה הם מסכימים כשתתקף עם התעסקים במלאת התעפלה. בכחנת "אין שרים, אך גם אין מפיעים". בשום פנים ואופן לא דאה שאול בהעפלה פעולה החותרת ויסודת הסדר הפוליטי-חברתי של היישוב או מסכנת את יעדי המפעל הציוני. התפנית זתוללה בעמדת ההנהגה הציונית כסוגיה זו מסוף 1938 ואילך, המתישה זאת יותר מכל. משהתברר כי בריטניה מסתלקת מהכניח החלוקה ומדיניותה הופכת פרו-ערבית, וכשהורע גם של היהודים בגרמניה וכאצות אחרות, השתנה כהדרגה יחס מוסדות היישוב ההנהגה ונית את העלייה הכלתי לגאלית. בתחילת 1939 הגיעו חברי ההנהלה הציונית לכלל מסקנה יזי מנוס מנקישה מדינית של אי-שיתוף פעולה עם ממשלת המנדט ב"גוריון שינה את נו בנושא מן הקצה אל הקצה ותבע עלייה עצמאית תוך מאבק בלתי מתפשר בבריטים. הוא מצא את עצמו בעימות עם תומכי ההעפלה, והפעם מן הסיבה הפוכה. ב"גוריון י שיני לצעל את ההעפלה כמנוף למאבק פוליטי ומני ולמלי נגד בריטניה כדי לפנץ את יציות הספי הלכן — מלהמה באמצעות עלייה ולא מלהמה על עלייה. ב"גוריון הגה רעיון גלות לארץ, בהפנת כוח חד-פעמית, אלפי עולים, בכלי שיט שונים, לאלץ את אנגליה וע: כבחה את כניסתם לארץ, וכדידן זו לגייס את המוכנת דעת הקהל העולמית, ולפתח פתח שא ומתן מדיני מחורש עמה.¹⁹

אולם פעילי ההעפלה, ובהם שאול, שללו רעיון זה של ב"גוריון והעדיפו לשמר על אופיה שאי של ההעפלה שהיה בעיניהם תנאי הכרחי להצלחתה. הם דאו בהעפלה, בראש ובראשונה, על של הצלת יהודים והעלאתם לארץ-ישראל בשאיות מדינית. מסיבה זו הם התנגדו קיפות לצעדים פומביים הדאוותיים שעלולים היו לגרום להשיפה ולסיכון של העולים, של לי האניות, של צוותיהם ושל שיטות עבודתם. ואכן עמדתו של ב"גוריון בדתה על-ידי גלת הסוכנות והוועדה המדינית של מפא"י.¹⁸

*

י וגמור היה עם שאול לטפל ביסודיות במחלת הארטוריקה המציקה, ויו היתה העילה יאתו ללונדון פעם נוספת בפברואר 1939, ולהחלטה להישאר בה בכל שייחידש עד לדיפורי לחלוטין. עד שייחואו מכך לחלוטין.¹⁹ אבל כמו בנסיעותיו הקודמות לחיל הבדי יחד יעיו הפסטיים עם "עסקים" יציאות ללונדון נעשתה בשלחות מרכז ההגנה, כשמונה לאוראי גייני הרכש באירופה במקומו של דודי שאלתיאל, שהיה עצור בגרמניה.²⁰ שהותו באירופה ארכה עד לעשרה חודשים, הרכה מעבד לצורכי הטיפול הרפואי, והסתיימה כמעט חודשים חר שפרצה מלהמת-הועלים השנייה. באותו הזמן לא הרבה שאול לעסוק בנושאי רכש, שכן הרכבו בעיקר כפולין ונחל, באמור, על-ידי יהודה אדי. במקום זאת החל שאול להתלבך

ומייד יצד עצמם קשר. למרות הטיפול האינטימטיבי במחלתו התחייב בפני שליחיה ההעפלה בפאריז לישול על עצמו את הטיפול בהכבישים המדיניים והמספיים של העלייה הבלתי לגאלית, לזכות קיום הקשר עם הארץ ועם המוסדות הציוניים היהודיים בלונדון.³⁹ מעמדו הכביר של שאול בוגנו, קשריו האישיים והניסיון שרכש בגיוס כספים למטרות רכש, היו בעלי חשיבות רבה לאנשי הקיבוץ המאוחד שהתמקדו, בניצוחו של ברגונסקי, ברכישת אניות והפנתו המעפלים ליציאה.

למעשה, משעה שהגיע שאול ללונדון לא התקבלה שום החלטה משותפת בענייני ההעפלה ללא ההיעצות איתו וללא ידיעתו, מה שהפך אותו, כבר בפברואר 1939, לממנה דה-פקטו על פעולות העלייה הבלתי לגאלית מאירופה, אף שפורמלית מְקוּפָּז פעולות ההעפלה נשארו יהודה ברגונסקי.⁴⁰ אפילו כחירת שמו של הארגון — המוסד לעלייה ב', נעשתה לאתור התייעצות עם שאול. במבחן כחור לו שם תמים שלא יהיה בו כדי להטיר את מסרותיו. אנשי המוסד לעלייה ב' בפאריז התקשרו עם שאול במכתבים ובאמצעות השלפון ואף בקרדוזה בלונדון, כל אמת שטרדש הדוכ. ברגונסקי, שריכז את הפעילות בפאריז, נהג לשוחח בשלפון עם שאול במטע מזי ערב, להחליף עמו מידע על קורות אותו היום ולהזיזוץ בכיכ הפעולות הבאות.⁴¹ הטיפולים הרפואיים התישו את שאול והקשו עליו את העבודה בשעות הלילה המאוחרות, לכן גם בקש מברגונסקי שלא יתקשר אליו אחרי השעה עשר כלילה. הדיבר הקשה על ברגונסקי ואנשי מאחד שאול העדיפו את השיחות השלפוניות בשעות הקטנות של הלילה, ולו רק משום תעריפן המחול. וכך מספר ברגונסקי ביוכרותו:⁴²

"יום אחד נראה לי שעוד פניו לפני, ללא הכרח כשיחזתו שלפוניות. החלטתי ליצאת עם בתיה, אשתי, לאופרה. בשחזרנו אחרי ההצגה למלון, מסר לי המשוער שבזמן הערירי נהקבלו קריאות אחדות מלונדון. ירעתי ששאול אינו נוהג להתקשר אחרי השעה תשע בערב. אמנם, אותו יום שהו עמו בלונדון זאב שינר וצבי יהיאלי, אבל לא העליתי על ידעתי שישובו בשעה מאוחרת עם שאול. ממתכר שאמנם נפגשו שלושתם לשיחה, ישיבתם נהארכה וברקשו להזיזוץ עמי. התקשרתי מיד עם לונדון, לשיחה עם שאול. ובעוד אני מסביר לו שיחטאתי הערב והלכתי לאופרה, הרגשתי פתאום כי ירדה עלי עייפות שאין במוחי לעמוד בפניה. השפופרת נשטטה מרד, ואני צנחתי איז-אנום על הרצפה. בתיה ניגשה לשלפון הסכירה לשאל שאין עם מי לדבר. התמטטות זו הייתה תוצאה מן העייפות והנמח שצטטכוד בי במשך חודשים."⁴³

כרי ליעיל את העבודה היגיע שאול, בכמה הדומנויות, להעביר את מרכז המוסד לעלייה ב' ללונדון. ברגונסקי היה מוכן לכך, אולם בשל הפסקת שיתוף הפעולה עם בריטניה, התעורר חשש שהיבטיים יצרו את צעירותם של אנשי המוסד ויטכנו את עבודתם. לפיכך נקבע, בהסכמה עם שאול, כי פעולות המוסד לעלייה ב' יטיפו להתנהל, בינתיים, בשתי וריונות: האחת בפאריז, שמעטוק בקשר עם שליחיה המוסד בארצות השונות, בהשגת אניות וכארגון המעפלים, והשנייה בלונדון — למעשה זרוע של אדם אחר, שאול, שתפקידו יהיה כראש וביאשונה לגייס כספים לעלייה ב'.⁴⁴

דך באביב 1939, משהמתיימו הטיפולים הרפואיים חלפו להם ייסורי עקירת השיניים, שב שאל לאיתנו וחודו אלי, בתדרגה, כושר העבודה וייצר העבודה"⁴⁵ אולם הוא לא רצה להמשיך לעסוק בנושא ההעפלה בחו"ל כאופן קבוע ונסה לחזור לארץ בהקדם; זאת משום הנגענות

גילא ייסד אותו מצפוני על "הכספים הרבים", כלשונו, שהוציא בלונדון. לשרה כתב בעניין זה: "העיקר הם המצלצלים, הכסף — למרות קמננותי — נוהל כמים, בעיקר זמן ולרפואים מקצועיים."⁴⁶ משפסק וידי קונין, או חשד במשהו, הוא לא היסס להפנות אור לכריקה לטיפול אצל רופאים מומחים ואלה היו כרוכים בתשלום. על-פי החלטתו יר קונין פנה שאול לרופא שנייים לונדוני שעיקר לו ארבע משינוי. השיניים לא היו סיבת זה, אך תן העני את מצבו משום ששורשיהן היו נגרעים במוגלה. העקירה לא עברה בקלות; להתנהגות כל הלסת.⁴⁷ דופא מקצועי נוסף ששאול נכדק אצלו היה מומחה למחלת לב. קונין חשד כי מצב לבו של שאול אינו תקין. צילום זהו שנעשה לו הראה ששירי הלב כ וגם לחץ הדם נמוך. שאול לא היה מודאג מעניין הלב ולא הרגיש שום "הולשת לב".⁴⁸ כד האינטואיציה שלו הביחה את עצמה ולאורך השנים לא סבל שאול מבעיות רפואיות זו ממקור הלב.

טיפולים הרפואיים הממושכים וההתקפים הקשים החיש את שאול, ומכתביו לשרה ולילדים קצרים ומקצועיים.⁴⁹ כמהנהג, קימצה שרה בכתיבה אליו למרות כל הפצרותיו, מכיוון דיה לה, בבריות, "כמה לשמח" אותו.⁵⁰ באחד המכתבים המעטים שכתבה היציעה שרה זרף אליו ללונדון כדי לספל בו, אך לו לא נראה העניין: "לא עת נסיעת היא כעת לחו"ל, הברח אחרון", השיב לה מתוך הכרת המציאות הקשה המתהווה באירופה.⁵¹ ערב המלחמה שאול על כל ששרה נותרה כארץ ולא הצטרפה אליו, כך שהילדים לא נותרו מנותקים יום.⁵²

שאול בקש כי שרה תשלה אליו ללונדון תמונות של הילדים ואת תמונתה שלה "שמעום עכתי הפעם לקחת", אך רק לאחר ציפוייה ארוכה ומורשת עצבים הגיעו התמונות לידיו.⁵³ רוח הסבי לו מכתבים שכתבו לו לידיו, ודחה וגר. לאחר תקופת זמן, כשהשתפרה כריאותו, להם: "מכתבים הקצוצים והמפורזים, חוששני שדיאבטיים טיילו הדחק הדק בשעה נבתיים את מכתביכם... כשכתבים מכתב" — הוסיף בטון אבוי ומחנך — "יש לחשוב רק ; וגם כשעושים עבודה אחת יש להשקיע בה את הזאש והידיים גם יחד."⁵⁴

זוהי 1938 העתיקו שליחי העלייה הבלתי לגאלית, בראשות יהודה ברגונסקי, את מרכז לוחם מאחונה לפאריז. המעבר נעשה לאחר שבטיסי ההעפלה היוון ובאישליה נחשפו למעקב צי צמור, וממשלת יוון סגרה, בלחצה של בריטניה, את נמליה כפני אניות המעפילים ואליצה העוסקים בהעפלה לאור נמלי יציאה בארצות אחרות.⁵⁵ הבחירה נפלה על ביהת צרפת וזו שבה ניתן היה לפעול ביתר חופשיות, ומשום קושיה היזויה לחופיה הם החיכוך, משם יזעו אניות המעפילים לארץ. על מנת שלא לעורר תשומת לב מיוחדת וכמוכן כדי לחסור יציאת, כחר ברגונסקי כמלון קטן וננוע שלא נוער לתיירים, והיה בעלתה של משפחה ריח סימפטיה מפליטי גרמניה. "מטרוסול" שכן בשדרות ויקטור הוגו מספר 6, בקרבת שער צחון.⁵⁶ (לאחר שהתחיימה מלחמת-העולם השנייה חזר שאול, כראש המוסד לעלייה ב', אל זון מלון וכו מיקום את מטה הפעולה שלו.)

זמן לא רב לאחר שכברצונסקי ואנשיו התמקמו בפאריז הגיע, באמור, גם שאול ללונדון.

להישיבא בארץ, למורת דתתו של שאול.⁵³

הפעילות בארדורפה נחלקה לארבע זירות: מזרח אירופה (פולין, רומניה והארצות הבלטיות), שווייץ, צ'כוסלובקיה, ו"הצפון" (סקנדינביה וארצות השפלה).⁵⁴ היה צורך למנות אדם אחד שיקשר בין כל הזירות ותאם את פעולות השליחים בארצות השונות. בד בבד עם כך האצילו על שליחי המוסד סמכויות שהותחדו בידיהם עצמאות וחופש פעולה. בהתאם לצרכים ולנסיבות הייחודיים בכל זירה. כוונה נוספת הייתה להפוך את המוסד לעלייה ב' לזרוע של ההגנה, אבל נדרשו צור כחודשיים עד שתמזיכת ההגנה בהצלחה הייתה להלך לגיטימי של משימתיה. רק ב-3 ביולי 1939, לאחר פרסום "הספר הלבן" על גזירותי הדיוקנות, הבהרה המפקדה הארצית של ההגנה בהעפלה באופן רשמי ופרסמה הנחיה לכלל הכרי הארגון שלפיה "העמך הארגון לשירות עלייה ב'" ועל מפקדי הגושים הוטל להיענות לכל דרישה שתבוא מהמפקדה הארצית.⁵⁵ מראשית 1939 התמכר קצב שיוערו של אגיות המעפילים, וער פרוץ המלחמה הגיעו לחופי תארוך אחת-עשרה אגיות, הדיינו ממוצע של יותר מאגיות אחת לחודש. אבל גם קצב זה לא השביע את רצונו של כדל שתבע, עדכ פרסום "הספר הלבן", לנטוש את מריניות העלייה הסלקטיבית ולהחיש את הקצב: "סוף סוף מה יש לנו מכל ההעפלה? תכלה להחיש? ... והיי הרכבים וועקים. פחות לכרוך יותר ולהעז גם אם יהיה הדבר כרוך כמשלונות שהם בלתי נעימים".⁵⁶

אך קשה היה לממש את ציפיותיו של כדל. המכשלה העיקרית בפני המושד פעולות עלייה ב', ולא כל שכן הרחבתו, הייתה המחסור בכספים. אנשי המוסד התקשו לרכוש או להכרוז אגיות. הסוכנות היהודית נמנעה מלהושיט סיוע כספי למוסד פעולות ההעפלה, שבא כמעט כולו מן הקיבוץ המאוחד, "החלוץ" ומתשלומי נוסעים ותורמות שונות.

שאול חזר והחזיר, כי ב"ענייני כספים אנו מתקבים אל קיר אטום".⁵⁷ הוא ראה בארצות-הברדה יעד חשוב לגיוס כספים ורחק כבדל לצאת אל הקהילות היהודיות ולערוך שם "מגבית הגונה".⁵⁸ ברל אמנם ניסה עוד קורס לכן, ללא הצלחה מרובה, לגייס כספים בעזרתו של איש עסקים יהודי אמריקאי, לואיס דסקין שמונ, אבל עיסוקיו הרבים ובריאותו הרופפת לא התוויר סיכוי שייענה לבקשה. שאול גם ציפה שברל יתעורר אבל בן-גוריון למען העברת כספים למוסד לעלייה ב' מתקציבי הסוכנות היהודית. הוא קבל בפני כדל, כי למרות השינוי ביחס המוסדות כספים שבבר הורכבתו לצורך העלאת יהודים כספים לצרכים אחרים, ואף "ירוצה לשים ידו" על הנוגעים בכדל לכל יפגעו בעבודתו.⁵⁹ הוא אף ציפה לקבל "כספים הגון" מכספי מגבית "כופר היישוב", שנוסדה למוסד צורכי הביטחון ההתיישבות בארץ.⁶⁰

בעת שהתו בלונדון נרתם שאול גם לגיוס כספים ולשם כך נעזר בקשריהם של גולומב, כצנלסון וויצמן עם "אצולת הממוך" היהודית בבריטניה. מאז הפגישה הראשונה בין שאול לוויצמן ב-1923 נקמנו בין השניים יחסים קרובים של חיבה והערכה הדדית, חרף פערי ההשקפות בין האקטיביזם של שאול לגישה המרינית הפדגוגית של ויצמן. שאול חיבב את ויצמן בעל הוש ההוגמר היהודי החם, ואף זכה לסיור רב ממנו בנינו כספים בארדורפה למטרות דכש, ולמען מפעל ההעפלה שוויצמן אחר מאר. דלתו של ויצמן הייתה תמיד פתוחה בפני שאול ואנשיו והוא אף היה מוכן לעבוד בשתיקה על מעשים שלהם שלא עלו בקנה אחד עם הקו המדיני שלי.

שפתחו ולכוננת, וחתך מכה - עקב רצונו להימצא במרכז העשייה ובהמה שנתפש בעיניו וית העיקרית במאבק נגד הבריטים. ערב פרסום "הספר הלבן" על המצב בארץ ועל הצרכים והקיום החדשים שאול מן התאורים במכתבים ששלחו לו החברים ואשר גרמו לו "לאכול את מ" על המושד ישיבתו בלונדון.⁶¹

אולם הסיכוח המריניו במהלך שנת 1939 הביאו לשינוי במעמדה של העלייה הבלתי אליה והתמיד אותה במרכז הפעילות הציונית. בעקבות זאת ביקשה תנועת העבודה לראות אשות המוסד לעלייה ב' אדם כונט ומנוסה יותר בהשוואה לפעילי המוסד שהיו בשנות שידים או השלישים להייתם. איש כזה ישכיל להתמודד עם האתגר של ארגון פעולות ההעפלה תבי אירופה, שרות הדישה הופחה בתי. שאול נתפש בעיני ראשי תנועת העבודה כאיש המתאים פקדי, בשל אישיותו הסמכותית וניסיונו העשיר. יתר על כן, מניויו לחפזי דאש המוסד ליייה ב' נועד להבטיח שההעפלה - נושא רגיש ובעל השלכות פוליטיות משמעותיות - תישאר בשליטת הקיבוץ המאוחד שנטה, לעתים, לעמדות אופוזיציוניות, אלא תופקד כירי שנתנה מאמונה של ההגנה מפא"י ותנועת העבודה וראה את עצמו מחוייב, ללא הסתייגויות, רוחת ההגנה ומוסדות היישוב.

כבר בארשית 1939 נדון מינויו לתפקיד באורח בלתי פורמלי בקרב הפעילים המרכזיים רם האקטיביסטי, שפנו לשאלו בבקשה לעמוד הלכה למעשה בראש המוסד לעלייה ב'.⁶² איש המשכנעים שדיבר על לכ היה ברל כצנלסון. הוא הגיע ללונדון לדוגל כינוס ועידת סנט יימס. אך במקביל הרבה לעסוק גם בענייני עלייה ב'. ברל נפגש כמה וכמה פעמים עם שאול יינונים בענייני ההעפלה,⁶³ ונראה שאו גם עלה בוודי לשכנע את שאול לקבל עליו את התפקיד. חזר שבבל חזר לארץ, כתב לו שאול בסוף אפריל כי החליט להישאר באירופה "כל כמה שלא חלט כי חשוב יותר נוכחותי בארץ". שאול הביע במכתב תקווה כי מצב בריאותו יאפשר לו התמסר יותר מבעבר ל"עבודה זו", כלומר לענייני ההעפלה.⁶⁴

ב-29 באפריל 1939 זימן שאול ללונדון את אנשי מנגנון ההעפלה לפגישה שהפכה למעשה כינוס היסודי של המוסד לעלייה ב' תחת פיקודו. בפגישה נכחו יהודיה ברגינסקי, זאב שינר, בני החיילי - שליחי הקיבוץ המאוחד, ויוסף כדל, חבר קיבוץ רמת דור, שצדף בזומתו של לומב לפעילי המוסד, כחלק מהמגמה לשלב בעלייה ב' פעילים מתנועות אחרות, לאון את אקטיביזם של הקיבוץ המאוחד ולהקנות למפעל ההעפלה מימד של גוף המייצג את כלל הישוב.⁶⁵

בפגישה בלונדון חתמו דפויס העבודה במוסד. בין השאר נקבע כי פעולות ההעפלה בכל ירופה יתבצעו בפיקודה של ההגנה - שאול וברגינסקי - שתשוב בלונדון ונפאזי. בדאש מוסד יעמוד שאול, וברגינסקי יהיה מספד שתיים.⁶⁶ עוד קודם למפגש דחק שאול בברגינסקי מנות לעצמו עזר ומלא מקום כרי להקל עליו את עומט העבודה.⁶⁷ אבל ככל הידוע, לא צנה ברגינסקי להצעה זו.

החלטת ליצר לפעולות ההעפלה אנשים נוספים, ובהם שמריה צמרת, איש הקיבוץ המאוחד קיבוץ בית-השיטה, שדרכונו האמריקאי הקנה לו יתרון חשוב של חופש תנועה באירופה. יור ב-1938 הצטרפו למוסד פניו גינצבורג מקיבוץ רמת הכובש ומשה אמרי (אנדוכוד) מכפר-לערי. לעומתם, שלמה כנרת, חבר קבוצת כנרת, סירב להצטרף לשוודות המוסד והעדיף לערי.

אות ממוסרות תכנית הארגון-ממשר שניסתה לזיום הסוכנות היהודית הייתה להיענות לדרישת המחנה האזרחי ביישוב ולשקוף במפעל ההעפלה כוחות פוליטיים וארגוניים שלא היו שותפים לו עד אז, לא במעלילים ובוראי לא כמארגנים.⁶⁵ אולם, אנשי "החלוץ" שספקו בארגון אינתי המעלילים וכגוים חלק מהכספים התקוממו נגד כוונת זו מכינת שראו בהעפלה "מפעל משלהם", שער אז נשאו אחוז על כתפיהם ללא תמיכה וגיבוי של המוסדות. יצחק בן אהרון ואום גורביץ, אנשי השומר הצעיר, שעסקו בקביעת המועדמים לעלייה מארצות מזה-אירופה, הורו עם עמדת "החלוץ" בעניין זה. במכתב ששיגר לשאלו הציע בן אהרון לחזק את כוחו של "החלוץ" בפולין ולהרחיב את שורתיו, על-ידי הגדלת מספר המשלחים, כך שניתן יהיה להוציא לדרכם את המועמדים לעלייה מתוך קובצי ההכשרה ולאיש אותם מייד בהכרזים הרשיים, "מבלי להפקיר את עמדות העבודה שנרכשו בעמל ומבל לחדס את המסגרות והכרתיות"⁶⁶ כן אהרון התכוון לסיים את שליחותו בפולין ולחזור ארצה, אולם שאלו ררש ממנו במכתב תשובה תקיף להישאר בפולין, לפחות עד תחילת הקונגרס הציוני הכ"א, שעמד להיערך באוגוסט 1939, ולפעול גם להכללתם של גורמים לא-ציוניים בשימות המועמדים לעלייה.⁶⁷ למרות עמדתו הרעיונית והפוליטית, כשנגעו הרברים להצלת יהודים והבאתם לארץ, פעל שאלו מתוך תפישת עולם ממלכתית וברוח גישתו של בל כנלסון שיש לכדרר פתוח ולהעלות כמה שיותר יהודים שלא מתוך שיקולים סקטוריאליים ומפלגתיים. לזימים התבטא באותו עניין עצמו צבי נצי, מי שהיה יד מינו של שאלו במפעל "הכרחה" אחרי מלחמת-העולם השנייה: "אנחנו עוסקים ביהודים ולא בשאלו במפעל".⁶⁸

מכתב התשובה ששלח שאלו לבן אהרון היה חרוט גם על-ידי ברגנסיקי. יש להניח כי שאלו בקש ממנו לצרף את חתימתו כדי שההשוכה תישא גושפפה רשמית ומחייבת של עמדת המוסד לעלייה ב' כולו, לרבות אנשי הקיבוץ המאוחד שבו, ולא תפדש כרעה אישית של שאלו. (כוכור, הג שאלו באופן רומה בשנות העשרים, כשהקפיד שמכתבים ששיגר להנהגת היישוב בתפקידו כמְנַפֵּץ ההנהגה יהיו חתומים גם על-ידי יוסף הכט). לאחר שעידן במשהו את ניסוח הורכבים שכתב שאלו, חתם ברגנסיקי על המכתב לבן אהרון, הגם שיעתו לא הייתה נוחה מתוכנו.⁷¹

*

ב-14 בינוי 1939 העתיק שאלו את מקום מושבו לפאריז.⁷² עד אז חלש על פעולות המוסד לעלייה ב' במלונות והיה מעורה בכל פרטי ההתחשיות. הוא ניהל את ענייני המוסד באמצעות שירות שלפון ובהתכוונות עם השלחים, קיבל דיווחים שוטפים והגיב עליהם, עזר ונתן כשלא קיבל בזמן תשובות לשאלותיו, העביר הוראות ויעץ. כדרכו, הקפיד שאלו שהוראותיו יתבצעו, היה חרוי ומרגיש עניינים שגם אל חשופים, ורדש דיווח מרוקוק על קטנות כגדולות.⁷³ חלוקת העבודה בניהול ענייני המוסד שנקבעה במחילת השנה נותרה בעינה, גם לאחר ששאלו התמנה באופן רשמי לראש המוסד לעלייה ב'. ברגנסיקי ריכז את עבודת השטח מול בעלי האגודות והטיפל במעפלים, ושאלו עסק בגוים כספים ובקיום הקשר עם מוסדות היישוב ועם ראשי הודים האקסביטסי בארץ, כנלסון וגולומב, שקיבלו ממנו דיווחים ועדכונים שוטפים על המתרחש.⁷⁴ במרכז המוסד כלונרוך ובפאריז התקבלו ההחלטות על המריניות הפוללת

תו של שאלו, אנשי המוסד מצדם מעולם לא העלימו מידע מוחיצמן, ויותר מכך, נו כפרטי פרטים של מעשיהם.⁶²

רומים בקרב יהודי בריטניה שנתרמו לנושא בתלותיות היו משפחתו יוז ומארקס, קודם לכן, גם כמימון צורכי הרבש; איש העסקים היהודי זיגמנט גיסטנר, לורד עירי ואחרתו ליירי רידנע, יורשיו של הלורד אלפרד מונר; וליאו איסטורקי, מנול זיישובת היהודית בלונדון. מוכרזו הראשי של ויצמן, יוזקאל סהר (סחרוב) שימש יסוכן שגבה את כספי התרומות שהובטחה.⁶³ ברגנסיקי לא סמך על העברת בנשיאות ייך לקבל מדי שאלו כספי תרומות, העדיף לצאת בעצמו ללונדון כדי לקבל לזיוי במוזמן. כך היה כאשר גייס שאלו באביב 1939 כספים לדכישת אייית המעפלים ירגנסקי בא אל שאלו ללונדון והאחרון נתן לו את צרור הכסף ומסרו לזיוי. ברגנסיקי של את הצרור לכיס סתרבים שהיה תפור במכנסיו וטס מייד לאחר מכן חזרה לפאריז.⁶⁴

*

ספר הלכר ב" 17 במאי 1939 הסיר רבות מן העכבות ביחסה של התנועה הציונית יד ב' שהפכה למנוף במאבק נגד הבריטים. בקיץ 1939 נרקמה בסוכנות היהודית וכפיה למרותה את המוסד לעלייה ב' ולהנהיג שינויים ארגוניים יסודיים, שלדעת כנות היו מחריכי המיציות. משמעות המהלך הייתה הפקעת פעולות ההעפלה מדי ובורה וההסתדרות הכללית והעברתן לאחריות ההנהגה הציונית, ברומה לתהליך ארגון ההנהגה אחרי מאורעות תרפ"ט.

הארגון-מחשי של הסוכנות היהודית כללה הקמה ארבע מחלקות: האחת לענייני שנייה לקביעת המועמדים לעלייה וארגוים בארצות השונות, השלישית לאשרות פורמליים, והרביעית לכספים. הכוונה הייתה לצמצם את אחריות המנגנון הקיים של אפול בענייני האגודות בלבד, בדיעה שרק פעילי המוסד יכולים לעסוק בנושא זה ית. שאר תחומי הפעילות תוכנו לעבור ישירות לידי הסוכנות היהודית. בראש מחלקת יערו לעמוד שאלו וברגנסיקי כסגנו. בשאר המחלקות שותכנו להפקיען מסמכותו של גלייה ב', היו אמורים להמננות מנהלים ואנשי מנגנון חרשים על-פי מפתח מפלגתי. הייתה במסד לעלייה ב' שיביעות רצון מעצם ההכרה בהעפלה כנושא מרכזי בעשייה עם זאת, התכונית עצמה עורדה התנגדות, משום שאנשי המוסד חששו מהעוד גודם ל: סמכות שירכז את ההכרזים השונים של מלאכה ההעפלה, מסרובל מינהל וממנוי א מתאמים וחסרי ניסיון.⁶⁵ נראה כי לא פחתו מכך היו פעילי המוסד מודאגים מחדירת געמדות מפתח ומן השליטה בענייני ההעפלה.⁶⁶

קקרה מימשה של תכנית הארגון-מחדש התעבב משום שהסוכנות היהודית התקשתה את הכספים הדרושים לאימוצו של המוסד לעלייה ב' אל חיקה ולמימון המשך פעולותיו. תבע אמנם להקציב את הסכומים הדרושים לעלייה ב', אך נענה בשלילה על-ידי יכנות, אליעזר קפול, שהצביע בפניו על המצוקה הכספית. על הגידעו בתקציב ועל ירכים האחרים, וככללם מימון פעולות זההייתבות, לאחר סחבת של חורשים אחרים לתמת-העולם השייחה העניין כולו ירד מעל הפרק.

שלושת אלפים לידות שטר-לינג במימון הוצאות ההפלגה, בתנאי שהאגודה תאסוף מנוהל אמסטרדם פליטים יהודים ש"הוועד" התחייב לממשלת הולנד על יציאתם מהעיר לאלתר. מדובר היה בכשלוש מאות פליטים מטר-מנינג ומצפת, וכן באנשי "החלוץ" ששהו בהשרה בהולנד. כשהמטר כי "זרדה" מתעכבת בשל עננות והכשרה ושיפוצים והגעתה לנמל אמסטרדם תמתה, איים ראש "יעד הפליטים", זיגפריד קרמרסקי, להסתלק מכל העניין.⁸²

בתגובה יצא שאלו להיפגש עם חיים ויצמן, ששהה באותו זמן בווישי שבצרפת, וביקש את התערבותו להטרת האויים. לוויצמן היה אמנם חסם למפעל ההעפלה אך הוא נמנע מלהכריח על תמיכה זו בפומבי, ולא היה כרוך עד כמה יהיה נכון להרחיק לכת למצן פעילות בלתי חוקית. אך בעניין זה נכונה לשאל הפתענה: ויצמן חיוק את ידי אנשי המוסד לעלייה ב' והפקיר בידי שאל מכתב עבוד קרמרסקי שבו התבקש האחרון לתמוך את ידי אנשי המוסד ולסייע להם. תמכתב הועבר לתעורר את עוררותו בבריאות על-ידי אחד מאנשי של שאל ופעל את פעולתו.⁸³

אלים בכך לא תמו התלאות. לאחר ש"דורות" הטילה, סוף סוף, עוגן בנמל אמסטרדם, נחמדו חכרי "יעד הפליטים" — יהודים אמורים שמסגרתם על אגודת נוסעים התמיינסו לאגודת פאר מסוגה של ה"קוויז מרי" — ממצבה הערוע של האגודה הקטנה. הם איימו שלא יאפשרו את עליית הפליטים לאגודה מחשש לחייהם ויתר מכך — יפנו אל השלטונות לכל יחיד את ההפלגה. רק לאחר ריצן הדברים ממנוסר חודו בהם מעמדתם, והאגודה הפליגה כ-15 ביולי מנמל אמסטרדם כשעל סיפונה שלוש מאות הנוסעים, אך בלא שמסד לשלוח המוסד הסכום המובטח. בנמל אנטרופן הצטרפו לאגודה — חרף התנגדות "יעד הפליטים" — עוד מאה ושמונים חולצים-פליטים יהודים שהובחרו מטר-מנינג לכליזה.⁸⁴ בסוף אוגוסט, לאחר ש"דורות" כבר הגיעה לארץ, התייצב גרעין רפאל, מפעילי המוסד לעלייה ב', בפני קרמרסקי, ותבע ממנו את החוב. "אנחנו הצלנו יתורים ממוות ואנחנו מוכיבים לשלם" — הטוה בפניו. בו במקום הוציא קרמרסקי שלושת אלפים לירות שטר-לינג ומסר אותם לשליח המוסד. למחרת היום פלוס הגמגמנים לפולין ונערו רפאל חודו להגיע לפאריז כדי למסור את הכסף לשאול. אכן נגולה מלכו של שאל, שחש מהיבנות מוסרית להחזיר לברון רוטשילד את התרומה הספית שקיבל מוויני, מכיוון שהמוסד לעלייה ב' לא אסף את מאה הפליטים היהודים מצרפת, כדרישת הברון.⁸⁵ לאחר קורות האגודה בנמלי הולנד ובלגיה, חששו בעל האגודה היינוני ואנשי המוסד להיכנס פעם נוספת לנמל צרפתי, בשל ההקפדה הזרה של הרשויות המקומיות על כשירות הנוסעים. לפיכך, הפליגה האגודה היישר דרך תעלת למנש לאוקיינוס האטלנטי ומשם, דרך קצרי גיבוליס לים התיכון.

כאשר עשתה "זרדה" את דרכה לקצרי גיבוליס לים התיכון. מלונדון אל קוסטה ארטישים, מבעליה היוונים של האגודה, במברק תבע ממנו המשפחה לידות שטר-לינג כדי לשלם בתורות המעפילים לחופי הארץ. אם לא תיענה ודישמו — כך איים — יכשיל את המבצע. העניין הובא לידיעתו של שאל והישאר לטיפולו. שאל התקשר מבית קפה בפאריז אל מספר השלפון שהשאר המאיים האלמוני. מהשיחה עמו, שנמשכה כחמיצית תשעה והתנהלה בשפה הערבית, החדשם שאל שאין מדובר במלכודת של המשטרה הבריטית אלא כנראה כיהודי שנוהע לו, בדרך כלשהי, על הפלגת האגודה, והוא רצה לנצל זאת לסתימת כספים. מהמבטא הערבי של הודוכו וסיק שאל שמדובר באחד מאוכרי וברון יעקב. שאל הודיע לאלמוני בצורה שאינה משתמעת לשתי פנים, כי לא יקבל פוזטה. לקוסטה ארטישים

ור המעשי ונשלחו הוראות ספציפיות לשלחיהם, ששהו בקרב הקהילות היהודיות בחלקי זה השונוים. העבודה התבססה על התייעצויות ושיתוח בין ראשי הקהילות היהודיות למרב געות. שלוחי המוסד, בשאת הרכב העולים קבעו, בסופו של וכו', מוסדות "החלוץ".⁸⁶ ואלו התכוון להישאר בפאריז לפרק זמן קצוב, וכשהעניינים ייכנסו למסלולם תכנו לחזור ולהחזיר את הנהיגה השוטף של משימות ההעפלה בידי בריגנטיק ואנשי. אלים כשהגיעו יזו הבין כי ההגבלות המפורטות על היהודים באירופה, ככל שקרבה המלחמה, יוצרות ס חדשים ובעיות מסוכנות יותר בפני אנשי המוסד, ובנסיבות שנוצרו לא יוכל להרשות אז לנשות הבול ולעונב. לשרה, שציפתה לחזרתו, נהב כי העניינים בפאריז החזיקו בו יתו אותו, "הכרחה של בודלי", להוסיף ולהישאר שם.⁸⁷ שאל העיר על עצמו כי למרות ב הקשה לא נתפס לייאוש, אלא מצא את עצמו האופטימיסטי היחיד בין חבריו, ובשל כך שהמשך נוכחותו במקום הינוי עכודים.⁸⁸ מבהנה גרפנית היה עריין חלש ויצוק כולו, וחש ור עד שעות הלילה המאוחרות התקשה לעמוד בכך להחזיל את יום העבודה שלו בשעה שש בבווק, ול בשל חולשתו.⁸⁹ ככל מקרה, שאל כחר להחזיק בכך שרפוס עבודה זה לא תמאיים לפאריז, עיר שנהג לעשות בארץ, בלא שנתן דעתו לכך שרפוס עבודה זה לא תמאיים לפאריז, עיר וקעודלת לחיים בשעות מאוחרות הרבה יותר. בריגנטיק תיאר באירונויה יוצר, על-פי מצוותו שאל, התייצב לפגישה עמו בשעה שבע בבוקר. אולם משזו הסתיימה, לאחר כשעה, לא יוכל לעשות דבר, שכן פאריז כולה הייתה עריין שקועה בתדומה. בפאריז יום העבודה, ול בקיץ, היה ממחיל מאוחר וישום אדם שכיכר את עצמו לא היה קובע פגישה לפני השעה

ז המשימות העיקריות שהעסיקו את אנשי המוסד לעלייה ב' בראשית קיץ 1939 כונתה נזת: הצפר". מטרתה הייתה להעלות לארץ, ישירות מחופי צפון-אירופה, מאות פליטים שי "החלוץ" שהתרכבו באצות סקנרניכרי ובהולנד, ובהם גם פליטים יהודים ממוגנה. אצעות שני ימאים יוונים, והאחים פייר וקוסטה ארטישים, שגויסו על-ידי המוסד לעלייה עסקו שליחי ההעפלה בחיפוש אתר אגודה מתאימה להעלאת הפליטים היהודים, שתענה גם דרישות הביקורת המית המהירה בארצות מערב-אירופה. משאל נודש מאמץ מיוחד כדי לגייס סכום כסף גבוה לדרישת אגודה מתאימה. לשם כך זלכרין דושיילד בבקשת הלוואה. רוטישילד הסכים לתרום שלושת אלפים לירות שטר-לינג, העמיד לכך תנאי אחד — שאגודת המעפילים תעבור גם דרך צרפת ותאסוף משם מאה יטים יהודים.⁹⁰ היה זה תנאי שהמוסד לעלייה ב' לא עמד בו. ניסיונות לגייס את הסכום סר מהסוכנות היהודית לא צלחו ושאול החליט, על דעת עצמו, לנצל שלושת אלפים לירות זולנגה נוספות מספי ההגנה, שנועדו למטרות רכש, כדי להשלים את הסכום שנדרש לדרישת נגייה. עריין זה תואר כפי כ"גמלילת חסדים".⁹¹ לאחר חיפושים ארוכים עלה בידי שליחי המוסד ושני הימאים היוונים לדרכוש אגודה קטנה של שישימשו קודם לכן להובלת בקר. שם האגודה הוסב ל"זרדה" והונף עליה דגל פנמה. ער הפליטים היהודים" באמסטרדם פנה למוסד לעלייה ב' והציע לסייע כסכום נוסף של

אלא לשגר מבקש אל ברגנטיסקי בפאריז ולערוך אותו במגדל האנייה.⁸⁹
 גם בשווה מרחק מוירת הפעילות באירופה, הקפיד שאול לשמור על קשר עם שליחי
 ההעפלה, לפקוח עין על מעשיהם ולהתחמתם. בשעה שבארץ המתווכי בדיכוינו להגעתה של
 אניית מעפילים נוספת, היינו הי"ד, שיגר שאול מבקש נוחף לאנשיו על שאינם מערערים
 אותו בקורותיה ובענייניה: "עליכם להקפיד להוריע לי לפאן על מצב העניינים. לא תוכן לחיות
 כאן באפליה", ובהמשך הוסיף מילות רבובן להמשיך העשייה: "יצוני לקנות שאינם עושים
 להורגת הפעולה במלא ומהתכם וההרגשה במקורן... אני חוזר ומרגיש שיש להכין מייד
 מפעל חדש אצל פייכובי ובמרוז - מראשי הקיבוץ המאוחד בפולין לא לדחות בשום פנים ער
 שניפונה, מייד להתחיל".⁹⁰

המתחמת הגואה ביחסיים עם ממשלת המנדט שבה ועורדה בשאל ספקות אם לשוב לפאריז.
 זאת נוכח ההכרה שאפשרויות הפעולה באירופה ממילא מצטמצמות והלכות, הן בגלל המחסור
 במשאבים והן בשל המגבלות הקשות שהושלו על פעילות המוסד ערב המלחמה. אולם לבסוף
 החליט שאול להישאר נאמן להתחייבותו לאנשי המוסד באירופה וכך כתב אליהם: "לאחר
 היסורים רבים ובירורים לא מועטים החלטתי לחזור אליכם ולהשתתף בעבודתכם... סיכויי
 העבודה מצומצמים למדי אך אני רואה רשות לעצמי לכילי נטות יתר אחתם להתחייבה".⁹¹
 קודם שחזר לפאריז בא שאל לזינה ליוני הקונגרס העיוני הצי"ד, כאחד ממאמתיים ועשויים
 ותשעה הצירים של מפא"י. לימי הדינים הראשונים לא הספיק להגיע, אך גם שריה כבר
 במקום הכינוס לא הרבה להתמתק בשיבות עצמן ואת מרכיב זמנו יזרז לפיגורת, בעיקר עם
 שליחי המוסד.⁹² חלקם, כמו יהודה ברגנטיסקי, פינו גיבובות וצב יחיילי, היו צירים בקונגרס
 כמות ואילו האחרים באו להאזין לדינים, ויהר עם אנשי "החלוץ", להשפיע על קבלת החלטות
 מפורשות התומכות בהעפלה. פעילי המוסד היו סקרנים לשמוע מפי שאול פרטים על הגעת
 "זרדה" לחופי הארץ, ואולי שאול, מתוך חשיאות מופרות שבה נהג בעניינים מעין אלה, קימץ
 במידע ובשלון לקהותי סיפד לאנשיו כי המפעילים הורדו "אי שם בארץ".⁹³

עם כל אהרתו למפעל ההעפלה העריף היים ויצמן, נואם הפתיחה בקונגרס, שלא להת
 פומבי לנושא הריגש, מחשש להגברות של רעת הקהל הבריטית על פעילות בלתי חוקית זו.
 אולם הוירותו של ויצמן לא היה כה כריזמטי של גלישתו של נושא ההעפלה לזיכרון פומבי
 סוער בעקבות הריג של אבא הלל סילבר, מראשי יהדות אצות-הכרית, שיצא נגד עלייה ב'
 וקרא להימנע מכל מעשה העלול להביא להתגשות עם ממשלת המנדט. רכריז סילבר קוממו
 עליהם את מנהיגי תנועת העבודה ואת שליחי ההעפלה. ברל באגלסון השיב בדברים חריפים,
 חפים מכל גינונים דיפלומטיים, ועוד חשכו נוקב עם מתנגדי ההעפלה. מעל בימת הקונגרס
 נתן ברל צידוק אירידיאולוגי לעלייה הבלתי להכריז קבל על ועולם על המכה ההורחת
 עם ההעפלה "הבלתי מבודדת" שאותה מוביל "הפליט היהודי", כרכרו.⁹⁴

אל תוך ריוני הקונגרס הוטלה הכשרה הקשה על חתימת "הסכם ריכנטר-מולטוב",
 המבטב לא-התקפה בין בריט-המנוצצות לגרמניה הנאצית. מכאן ואילך איבדו הריינים
 מחשבותם ושלוש ימים אחר כך נגעל הקונגרס בחוסה, מוקדם מהמועד המתוכנן. הקונגרס
 לא התווה בחלטותיו מדיניות חרשה בנושא העלייה הבלתי להאליה ולא קיבל החלטות מזהותיות
 ואופרטיביות לגביה. הצעת התקציב של הסוכנות היהודית התקבלה, בלחץ המאורעות, ללא

נאמר, כי הנושא טופל וכי איני שהיה דקדוקיני, יכול להמשיך בדרכו ללא חשש.
 שההכרר שהייתה זו קניניה שרקמו יהודי עורר-דין אנגלי והיהודי האלמוני למשורות
 זי, והעניין אינו הסתיים בלא כלום.⁸⁶
 באוגוסט 1939, לאחר מסע מפרך של חודש ימים, הגיעה "זרדה" לחוף שפיים ומעל
 ררו בשלום ארבע-מאות ושמנים המעפילים. בכך הייתה לאחת מהאנייה הלא-רבות
 ולהקיע בהצלחה את המצור הימי הבריטי.

* *

אוקטובר 1939, כמעט חודשיים לאחר שפריצה מלחמת-העולם השנייה, נותר שאול
 : את שהייתו הארוכה בחו"ל קטע פעם אחת כביקור שעוד בארץ למשך כמה שבועות,
 של קיץ 1939. ייתכן שהביקור הקצר בארץ בא להקל על שאול, שחש כל העת מאבק
 ין נרייה לבו לעזוב הכול ולחזור לארץ לאלתר לבין ההוגיון הקר שהכתוב לו להישאר
 בפאריז, שבה התבררה נוכחותו כחניניה יתרה. לשדה כתוב זמן קצר לפני כותב: "חידעות
 מרדהמות ועושות דרשם של תורתו וכתו, מצד אחד יודע אני כמה הכרחי להיות בארץ
 ניו יורק ואני שמרכ הפעולה הוא בכל זאת כאן ובפאריז".⁸⁷
 והבטיחה, ב-14 ביולי, היה שאול עדיין בפאריז וצפה יחד עם חבריו במצער המורשים
 א: הצרפתי, שנראה אז בלתי מנוצח (אך מאוחר יותר, קיט במהירות בפני מתקפת
 כט הגרמני). לאחר כמה ימים יצא לארץ. לאנשי המוסד לעלייה ב' התחייב שיחזור
 אך הליו השילוב בכך ספק. בהתייג שיעייני ההגנה טופס שירתקו את שאול לארץ
 ההעפלה יפגע.⁸⁸

ל עסק בארץ, ביאש וכראשונה, בניגום כסיים להמשך פעילות ההעפלה והריב והיו לו
 זה ויכוחים מרים עם גובר הסוכנות, אליעזר קפלן. שאול ניסה, ללא הצלחה יתרה,
 : כי ההעפלה הפכה למשומה המרכיית של הנועה היינוית ובשל-קניש לתעביפה
 ת המשאבים.⁸⁹ שאול חבט סכום של מאה אלף לא"י לזימון הפעילות בחצי השנה
 ; אולם קפלן סירב להתחייב לכך וגוס כי צריכה להיות זיקת בין מספר העולים לכין
 לקליטה של המשק. יד של קפלן נותרה פנויה בשל המשבר הכלכלי בארץ האצטלה
 שלא הותרו לו אפשרות להיענות לרדיעות ולצרכים של המוסד לעלייה ב'.⁹⁰ הרכר
 שקפלין היה מוכן להבטיח היה לבולל בתקציב השנה הבאה סכום מוצרי של המישיה-
 ר עשרים אלף לא"י לכיסוי פעולות המוסד.⁹¹

יה מוחדת, שסיופה רב בצדה, זומנה לשאל בארץ, בשדיה ער להגעתה של אנייה
 לים "זרדה". הייתה זו כשיכולו סגורת מנגל לאחר שהיה שורה לכל השלבים של הכנת
 ; ושילוחה. ב-12 באוגוסט, בלילה חשך של סוף חודש אב, התבצעה הירדת ארבע
 ישמונים המעפילים בחוף שפיים, בניצוחו של דויד קה נמיר. האנייה שהתקובה אל החוף
 קשר אלחטי עם התנה אלחטי של ההגנה שמקומה בדיחתה של גולדה מאיר בדתו
 בל-אביב, ושאל, שעקב אחר העשה, קיבל לירדו את כל חילופי השדדים מהאנייה
 : קדמה ל"זרדה" אניית המעפילים "קולורדו ה", שמולה שפר עליה פחת. ב-28 ביולי
 טו עליה הבריטיים הובילה על נוסעיה לחיפה. לשאל, שכבר היה אז בארץ, לא נותר

ויצמנו בתכנית. יותר משווייצמן פקפק במעשייתה של הברית, התייחס כביכול להגנת הברית, אלברט בון, בהכדו אותו מקורב. גם שרת הסתייג מאישיותו של בון.¹⁰⁴ לכך נוספו חוסר ההתלהבות של שלשונת צרפת מהתכנית, וקושי לגייס יהודים אמריקאים. התוצעה ירדה מן הפרק. רק ב-1944, בשלביה הסופיים של המלחמה, התממש רעיון במתכונת דומה, כשהוקמה "ההגנה היהודית הלאומית" במסגרת הצבא הבריטי.

בתווך נכחו ששורר באירופה בראשה המלחמה הייתה נסיעתו של שאול ללונדון בחזקת הרפיקה. כעל כרוזו מצא את עצמו שאול ללונדון למשך שלושה שבועות המיומים ורק קשריו של ויצמן אקשרו את שורר לפאריז.¹⁰⁵ בלונדון הגיע שאול לכלל מסקנה כי בנסיונות החדשות אין הצדקה לקמשיד קיומו של מנגנון המוסד לעלייה ב' בפאריז כמו גם לישיבות בון.¹⁰⁶ ואכן, בשופר לטארט הורה שאול על הפסקת פעילות המוסד במקום, ואנשיו החלו עוזבים את צרפת. שאול עצמו יצא לארץ בראשית אקטובר, וכרוגנסקי, לפי סיכום מוקדם בין השניים, נותר בפאריז עד אמצע דצמבר, למקדה שככל זאת ניתן יהיה לעשות בה דבר מה.¹⁰⁷ בסוף דצמבר הפדו הכעלים הזיונים של האנייה "דורה" את ההסכם שלהם עם המוסד והסתלק עם האנייה מנמל מרסיי לצפון-אפריקה. במצב עניינים זה גם אחרון אנשי המוסד בצרפת, שמרירה צמרת, לא ראה עוד טעם להישאר שם, ויצא לזינבה.

מה שניסה שאול בכל זאת לעשות, לאחר שהחלה המלחמה, התכבד כמעט מדי ומאחר מדי. בדרוכו לארץ עצר באיטליה במגמה לברוק את הסיכוי לארגן משם את פעולת ההפעלה. שליח המוסד, לוי הורוביץ, הצטרף אליו לפגישה שנערכה במילאנו עם שניים מאנשי הקהילה היהודית באיטליה, צד הפלמנט הטיביאלטי רפאל קטוני והצייר אביגורד לואיזארה. הפגישה לא הניכה פירות, ובכך נסתם הגלגל על הרעיון. לפני שהגיע לארץ, ב-22 באוקטובר, עוד שאול הנייה ביימים נוספת באי ורודוס.¹⁰⁸ הוא גילה עניין רב בנוגדה של הקהילה היהודית המקומה במקום ועוד בחורשים שקיבלו ממלחמה ניסה לברוק את האפשרות להפעיל את המוסד לעלייה ב' כדי להעלות את אנשיה לארץ.¹⁰⁹ אולם הרעיון לא יצא אל הפועל ואנשי הקהילה, רובם ככולם, נמחד כשואר.

לאחר המלחמה צפו ועלו השאלות הקשות: מרוע לא השכיל המוסד לעלייה ב' להפוך בשנות המלחמה לגורם הפעיל והמרכזי בהצלת יהודים והעלאתם לארץ, דווקא כאשר נזקקו לו ביותר; האם לא היה על שאול להישאר באירופה כדי לנהל מננה את פעולת ההצלה; האם גם כחנאים הקשים של שנות המלחמה נשקלו ומוצו כל האפשרויות להצלת יהודים. במבט לאחור הגירי שאול כ"משגה חמור כמעט היסטורי" את העובדה שהמוסד לעלייה ב' לא התארגן, מייך בשפצום המלחמה, להקים בסיס פעולה חלופי בשווייץ הנייטרלית, ולא ניצל את תשעת החודשים כטרם הצטרפה איטליה למעגל המלחמה, להצלת יהודים והכאתם לארץ. בביקורת עצמית נזקקת סבר שאול, בריעב, כי נוכחות מאורגנת של המוסד לעלייה ב' בשווייץ הייתה מאפשרת פעולות הצלה נרחבות יותר מאלו שנעשו על-ידי ארגונים יהודיים וכדאשם המזיינים.¹¹⁰

ההצעה להתארגנות של המוסד לעלייה ב' בשווייץ עלתה על הפרק רק לאחר שורב של שאול לארץ. שווייץ הסיפיה לשמור על מעמדה הנייטרלי, מה שהפך אותה מדכ פעילות נוח להצלת יהודים. בתום דיונים ממושכים במוסדות היישוב נקבע כי שאול ייצא לשווייץ וירכז מננה את פעולות המוסד. אולם חלף זמן עד השגת אשרת כניסה לשווייץ, עניין לא פשוט

שינוי מההצעה המקורית, ולענייני ההפעלה הוקצה סכום לא משמעותי של מאה אלף לאי, וגם זאת בהנחה שהסכסום יגויסו ממגובות מיוחדות ל"סירור פליטים", כלומר לא מן ההכנסות הוטוטות המתוכננות. המלחמה שפוצה ימים ספורים אחר כך, רקנה מכל תוכן גם החלשה זו.¹¹¹ שאלת אחריותה של הסוכנות היהודית לפעילותו ומימונו של המוסד לעלייה ב' נותרה פתוחה. בתום הקונגרס מירודו שאול ואנשיו המאוכזבים לפאריז כדי להחליט על המשך פעולות ההפעלה.

*

מלחמת-העולם השנייה שפרצה ב-1939, למרות שהייתה צפויה, טרפה את הקלפים ושינתה את פעילות אנשי המוסד. עבודת המרכז בפאריז שובשה באורה קשה בשל ההגבלות הביטחוניות. קשיי המעבר מארץ לארץ, הצנזורה שהוטלה על שירות טלפון לחו"ל והחשדנות שדחתה בצרפת כלפי וזים וכמיוחד כלפי צעירים כגילם של שירות טלפון שלא היו מגויסים לצבא.¹¹² לשאלה היה ברור כי כללי המשותק השתנו והוא החליט כי אין טעם לסכן את חייהם של שליחי המוסד שלא לצורך, כמיוחד במקומות שהיו תחת שליטה גרמנית. בעצה אחת עם כהרגנסקי קבע שאול מי מהשליחים יישאר במקומו וימשיך לפעול, מי יעבור למקום אחר באירופה ומי יחזור לארץ, ואף הודיע על כך לשליחים בשלפון ביים פדוץ המלחמה.¹¹³ לא הובל קיבלו עליהם את הריז, כך אורי קוד ומשה כצנלסון, אנשי המוסד בהולנד, שסירבו לנטוש את מקומם. כשפלו הגרמנים להולנד נעצרו השניים ונכלאו במחנה דיכונ עד סוף המלחמה.¹¹⁴

שאל החליט להישאר בפאריז, עד שתכבד המצב לאשור וכמקווה שאולי בכל זאת יצליחו פליטים מאנשי "החלוצ" להסתנן, בדרך כלשהי, מארצות מודד-אירופה לצרפת. הוא קיווה שמצטרפת אפשר יהיה להעבירם לארץ באנייה "דורה", שהתמנה במל מרסיי בינתיים, בהיותו בשל מאונס, התפתח שאול לחם לרעיון בוסר של הקמת יחידות יהודיות במסגרת הצבא הצרפתי, מעין חיקוי ל"גורדים העבריים" נוסח מלחמת-העולם הראשונה. הרעיון הועלה בפני לראשונה על-ידי אלכדס כהן, יהודי בעל אודות שורצית שהתגדר בצרפת. כהן הכיר את חיים ויצמן והיו לו, לשעתו, מהלכים בקרב אישי מדינה וצבא בצרפת. בניסיון לממש את הרעיון היו מעורבים גם נחום גולדמן, יושב-ראש הנהלת הקונגרס היהודי העולמי, וג'ורג' מנור, שד המרשכות הצרפתי, שהיה ממוצא יהודי.

גולדמן וכהן טענו כי אראורד דלריה, ראש ממשלת צרפת, נתן את הסכמתו להקמת יחידות יהודיות בויסקי של חטיבה יחידה, ללחימה בחזית המערב. על-פי התכנית, היו המגויסים היהודים אמורים להגיע מארצות-הברית ומכרן הפליטים שהגיעו לצרפת ולארצות המערב האחרות ממודד-אירופה. החיזות היו אמורות לפעול תחת דגל וסמל יהודים, מגן דוד ומנורה, ותחת פיקוד יהודי, במידת האפשר. אם תעבוד הכשורה בעולם כי בחזית צרפת נלחמות פלוגות יהודיות כנות לאומי מיוחד — יהיה הורשם עצום. זה יסליל לנו דרך למפעל צבא גרול יותר וישמש לנו משען גם לגבי הממשלה הבריטית וגם כלפי היהודים המתלבילים באמריקה" — כתב על כך משה שרת, שהובא בסור חתכנית.¹¹⁵

ושמונים הפליטים היהודים מרומניניה שכבר היו על סיפון האונייה. הוא החליט לדפס את מדינת המוסר והאנייה יצאה לדרכה הגיעה לארץ במרס 1941.

*

עתה, באשר העלייה הבלתי לגאלית לא עמדה בראש מעיניו של שאול, תפשו את מקומה עסוקים ורחוקים אחרים ובללם המהלכים לזקמתו של הש"י המאוחר. "אתה שעה" — הסביר שאול — "גם לא הייתה בשידה להרחבת ההפעלה, כך שגם מבחינה זו לא דאתי עצמי ידחק לפעולה שלא תוכל לוותר עלי." ¹⁰

בכך לא היה שאול שונה משאר חברי ההנהגה המדינית היזונית, לדברת אנשי הזרם האסקיביסטי, שבשנות המלחמה, ובעיקר בסוף 1940 ובמהלך שנת 1941, לא ראו בפעולות העלייה הבלתי לגאלית דרך מרכזית להשגת המטות היזונית. בראש סדר היום הצרכי עמד עתידו וגורלו של היישוב בארץ, שנראה היה כי הוא נתון בסכנה קיומית. ראשי היישוב התכוננו לרע מכול — פלישה של הצבא הגרמני לארץ התקוממת מחורשת של ערביי ארץ-ישראל. הם חשו מובל — פלישה של הצבא הגרמני לארץ התקוממת מחורשת של ערביי ארץ-ישראל, יצווד זה האפיל על כל הצרכים האחרים. בנסיבות אלה, העלייה הבלתי לגאלית, שמשמעות הייתה הצלת יהודים, נדחקה לשוליים ונתפשה לא כמבצע חיונים להצלת נפשות, אלא כנשא שצריך להיבחו באמות מידה של כראיות יחסית. לכך יש להוסיף גם את הקשיים העצומים, הארגוניים והחוקיביביים, שעמדו בפני העוסקים בהעלאת יהודים מאירופה במהלך שנות המלחמה. לעומת תוצאות מאמצים אלה שהיו רלוות ומתסכלות. ¹¹

מפויץ המלחמה ועד אביב 1941 נבשלו אנשי המוסד לעלייה ב' בהשגת מדינת היזורים שתצויבו לעצמם. במשך שנה ומחצה לא עלה בידם לשהג לארץ יותר משתי אניות מעפילים וכוו באלף וחמש-מאות איש. האנייה הראשונה, "הילדה", הגיעה בינואר 1940, והשנייה "דאריא" — במרס 1941. לאורך שנותמו נחייב השיש בים החיכה לא הצליחה וסוכנות היהודית לממש אפילו את מכסת אלפים רשיונות העלייה לשנה שהועמדו לרשותה על-ידי ממשלת המנרט.

*

בניגוד לתוצאות חודלת שהשיג המוסר לעלייה ב' בהעלאת עולים לארץ לאחר פרוץ המלחמה, בלט יחרונם היזוסי של גורמים פרטיים שעסקו בהצלת יהודים כסיוע הדחיות הגומנית. הצליח בכך במיוחד ברוחלו שטרופר, יהודי מתבולל שחי בווינה. שטרופר מונה על-ידי קצין האס.אס. אדולף אייכמן באחדאי לציאת היהודים מהשטחים שבשליטת הרייך הגרמני, ולהעלותם לארץ-ישראל. פעילותו של שטרופר הייתה ברוכה במאבקים מרים עם שליחי המוסד לעלייה ב' על אלה מבין הפלטים היהודים שניתן היה להעלות לארץ ועל הכספים שהקצוה המדינה לפעולות ההפעלה. ¹²

בנובמבר 1940 הגיע להופי הארץ שלישי אניות מעפילים שאת שיגורן יום שטרופר: "פסיפיק", "מילוס" ו"אטלנטיק" ועם למעלה משלושת אלפים ושש-מאות פליטים יהודים מברמיניה, אוסטריה, צ'כיה ובלגיה. כדי להדחיק אניות מעפילים נוספות מלהגיע לחופי הארץ החליטו השלטונות הבריטיים להחמיר עם נוסעי שלוש האניות שנתפשו ולגשים לאי.

נים. משנשלמו סוף ההכנות, התכבדו הכיל על הצטרפות איטליה למלחמה לצד מערב דרך הים התיכון נוסם ובטלה האפשרות להסתייע בשוויץ לצורכי עלייה. בכך רחק להכנית ההשתקעות של שאול בשוויץ. ¹¹

וגם דברת אחי כך, הסיף מצפוננו של שאול לייסוד על כי הוא ואנשיו "לא גילו את גורמיהרשה". אייני יכול לסלות לעצמי על טעות זו" — כתב ליהודה סלוצקי, עורך יורת ההנהגה. בריעבר העיד כי על המוסד היה ליטול את הסיכון של כיבוש שוויץ נאציים ולא לפנות משם את שליחיו. ¹²

וה על חטא שהבח שאול על חזוה הייתה, במידה רבה, "הכמה שלאחד מעשה", לאור ענדעו ממדי השואה שפקדה את יהדות אירופה. אבל, בעת שהדברים התרחשו ניצג עלייה הבלתי לגאלית כפני מכשלים תקשיים תמורים ופעלי המוסד התקשו להשיג געבר וכניסה לארצות היזוע. ולדרכי אניות שממדין האמיר. מה שהוכיח במיוחד על נשיו המוסד היה המחסור בכספים והעדר תמיכה וגיבוי חיי-משמעיים להפעלה מצד המדינית של היישוב והחונעה היזונית. אלה נתנו עדיפות מוחלטת ליישוב בארץ. גמלה החששו מעימות עם בריטניה ומפגיעה באפשרויות לשיתוף פעולה צבאי עמה. נוסף לישפל הכלכלי בארץ בשונה הראשונה למלחמה, מנעו ממפעל ההפעלה את המשאבים שנדרשו לו. ¹³

ד כמה שבעות של חלם ומבוכה התעשתו אנשי המוסד, ונובמבר 1939 החזיחו ז להצלת יהודים במקומות שונים באירופה שלא היו נתונים לשלטון גרמני. פעולות יחרובה ביזכה, בברוקשיט ובאומנה, מתן יצאו השליחים לאיטליה, לצרפת ולתורכיה וד כך הפכה לכטיס עיקרי להצלת יהודים. ¹⁴

חיות לשליחי המוסד הגיעו מתל-אביב, שאליה עבר מרכז הארגון לאחר חזרתו של פאריז. החלטות בענייני העלייה הבלתי לגאלית התקבלו על-ידי אליהו גולומב, שהיה תקופה לדמות המדוכות בניגוד ההפעלה ושאלו עבר לצדו. גולומב ושאל נהגו לחתייעץ והעפלה עם ברל כצולסון ולעתים גם עם בודג'וויץ ומשה שרת, אך החלטות רבות ו ללא הליך פורמלי. ¹⁵ למוסד אף לא היה כמות זמן משדו משלו ופעילו המתופפו של גולומב, חדר מספר 17 בבניין הוועד-הפועל של ההסתדרות שברחוב אלנבי, וכשהחזר פניו היו מתכנסים בקפה "שטרוד" שמעבר לפינת החורב. דק מאוחר יותר תקצת חדר בקומה העליונה של בית "ירב", שכונה כפי אנשיו — "הגג" ¹⁶

זאת, נהנו השליחים שנסעו באירופה ממידה רבה יותר של עצמאות חופש פעולה. התקשרות עמם וההכרה לקבל החלטות מעשיות במהירות וכמיצאות משתנה וכלתי חייבו את שליחי ההפעלה להפעלת שיקול דעת. מיצאות זו הולידה מצבים שבהם לא פעלו השליחים על דעת המרכז בארץ. המקרה הבולט ביותר איירע לאחר שיהודה בודג'וויץ על-ידי שאול ברחשות לאירופה בספטמבר 1940 כדי לטפל בנוסעי אניית המעפילים "ארי", שהיו לכורים בקלאודובו שביוגוסלביה. ¹⁷ אולם לאחר צאתו של בודג'וויץ התקבלה "בניאה על-ידי ההנהגה המדינית ששאול היה שותף לה, לשנות את יעודה של "דאריא" ר אותה לבריטים כדי שתשמש אותם במשימת מודיעין באירופה, תמורת המיטה-עשר שירות שטרלינג. ¹⁸ בודג'וויץ סירב לפעול על-פי ההנחיה החרישה ולהפקיד את מאה

לראות את הנולד וכל המאשר את הפעולה את נישא באחריות לתוצאותיה הצפויות והכלתה צפויות¹³⁴.

כמה ימים לפני הפעולה הגיע שאול לחיפה כדי לפקח מקרוב על ביצוע התכנית. את משה קבע בירירתה של שולמית קליבוב מפקדת הכנת בהגנה, וממנה עקב, יהי עם כל רפסות, אחר כל שלבי התכנון והביצוע. ממנהגו, חקר את העישים כמלאכה לפרטי פריטים קודם שנתן את אישורו לכל אחד משלבי המבצע.¹³⁵

ראש המטה הכללי של ההגנה, יעקב דורי, הטיל על אנשי הפריינט¹³⁶ לשעבר בחיפה, בפקודתו של יצחק שדה להציג לפועל את התכנית. הכוונה הייתה לפעור חור קטן בתחתית האנייה בלא להטביע אותה ובלא לגרום לקורבנות בנפש. התכנית הראשונה — להצמיד מקש אל הדופן הצדוני של האנייה — ירדה מעל הפרק בשל היסכון הרב שהיה בה למבצעים ולאנייה עצמה. כשהחליטו על השיטה החלופית — החזרת מקש אל תוך האנייה — נקרא יצחק אלטוביה, מנהל המסדה הקבלנית של "סולל בונה", שדיכח בידיה את רוב העבודה היהודית במהל חיפה, לייצג לשאל כיצד להכניס את המקש אל תוך הגמל.¹³⁷ אלטוביה הציע לנצל את העבודות שנעשו לחיקון התנור כמטבח האנייה כדי לבצע את המיקוש מתוך האנייה. כרכב, הקשיב שאול להצעה אך לא נתן תשובה לבאן או לכאן אלא רק אמר "שמעתי"¹³⁸. רק לאחר התייעצויות שבהן שיתף שאול גם את כל רפסות ואת דוידקה נמיה החליט לקבל את הצעתו של אלטוביה.¹³⁹

לביצוע החבלה עצמה נבחר מונה מודר, שהיה קודם לכן האחראי לפריינט באזור הצפון. הוא הכין תכנית אופרטיבית להחזיר את המקש לתוך האנייה על-ידי הסתתרו בין שקי החול שהועלו אליה על-ידי פועלים ערבים ולהטמינו כמסון הפתח שכתחתית האנייה. מודרר הציג את התכנית בפני שאול ורק לאחר אישורו החל מודרר לטפל בהוצאתה לפועל.¹⁴⁰ מדי יום, עם גמר יום העבודה, היה מודרר מגיע לדירה שבה שהה שאול ומסור לו ריזן והשכנו על ההתקדמות. מודרר עלה לאנייה פעמיים, תוך סיכון אישי רב, כשהוא מתחזה לפועל, ויצר קשר עם מנהיגי "החלוץ" מקרב המפעילים. עמו תיאר את הכנות המוקש לאנייה ואת הפעלתו על-ידיהם. אנשי "החלוץ" בקשו את אישורו של מודרר לפתח בשבייתה ונענו כדורב. באותו הערב פירש באותו שאל את השיקולים שעמדו מאחורי הטבתו לשביחת המפעילים וקירב ממנו אשור ברעבר להחלטה.¹⁴¹

יצחק שדה, שהיה בעל ניסיון בעיניי חבלה, הוא שקבע את צורת המוקש ואת גודלו. בהכנת חומר הנפץ שם מילא את המוקש ובהישוב כמות חומר הנפץ הדרושה, עסקה קבוצה של מתנדבים ובהם ח'מ"א לשעבר, יחנן רטנר, והיא שהחליטה באופן בלעדי בנושא זה — עובדה שהסתברתה, בוועד, במברעת בתוצאות הפעולה.¹⁴² לאחר שניסיון ראשון נכשל נקבע מועד שני להפעלת המוקש, במוקד ה-25 בנובמבר. לקראת השעה היעודה התמקם שאול בנקודת הצפיית ממורמי הכרמל. בשעה תשע כבוקר אדיע הפיוצין ושאל חזה בתדהמה מנורה כיצד, בניגוד לכל החישובים והתחזיות המוקדמים, התפתחה האנייה על צדה ובהתהוות עצומה, תוך רבע שעה בלבד, שקעה כולה במים ונדרה עמה למצוללות למעלה ממאה מטרים והמישים מפני תנוסעים, שלא היה להם כל סיכוי למלט את נפשם ממנה.

המוס מן התנאה החמורה והטראגית של פעולת החבלה ירר שאול כמהדורת חודה את

דיציוס שבאקיינוס הדורי, מושבה בריטית שהוכשרה לקליטת מנדורשים פוליטיים ופליטים. יות של המנטי הבריטי עמד בניגוד לנוהג שהיה קיים עד אז, לנכח את מספר העולים יתי זרקיים ממבטות העלייה להשארים בארץ.¹⁴³ לביצוע הפלגת הגירוש נבחרה "פאטריה", ית גוסעים צדפתית ישנה שנקלחה של כל בדי הכיטיים לאחר בניית הצפי הצדפת לגרמניה. 4 בנובמבר הועלו על סיפונה אלה ושבע-מאות מפעילי האניות "פסיפק" ו"מילס" וכ-24 במבר הספיקו הבריטים לצרף אליהם מאה ושלושים מנוסעי "אטלנטיק", שהגיעה לנמל זמ ממש באותו יום.

המנהיגות הציונית לא יכלה להשלים עם החלטת הגירוש. למרות ששולש אניות המפעילים המנהיגות הציונית לא יכלה להשלים עם החלטת הגירוש. למרות ששולש אניות המפעילים אורגנו על-ידי גורמים מקשרים עמה, מודרכ היה בפליטים יהודים נודפי המשטר הנאצי, גם פעילים רבים ומנהיגים של התנועה הציונית, וכן קרובי משפחה של בני היישוב הוותיקים. נוסדות הלאומיים הפעילו להצגים מדיניים כבדים על ממשלת בריטניה ועל הגציב העליון רושלים לביטול דוע הגזירה אולם ללא הועיל. כשהסתבר שהבריטים נחזים בהחלטתם יצע את הגירוש ומשמצו דרכי הפעולה המדינית, לרבות שביחה כללית שהוכרזה ביישוב. 13 בנובמבר, נפלה החלטתה במפקדת ההגנה להכל באנייה הגירוש כדי לטבל את הפלגתה, לפחדת כדי לעכבה לתקופה ממושבת, וכיחיים להרש את הלהיצ המדיניים לביטול הגירוש. את החלטה על ביצוע החבלה יזמו האקטיביסטים, שלא היו האגף ההסתודותי בהגנה. פירש שלישות נציגי ההסתודות הכללית במפקדה הארצית של ההגנה, אהרון יצילנג, לוי אשכול וקלינקל וישראל גלילי, היו שותפים מלאים לקבלת החלטה גמ גולומב נשאל כמה חודשים יום לכן המתפל שאול מחברותו במרכז ההגנה ועבר לעיסוק בענייני השיי המאוחר, אולם כיוון שלא היו לו מתחרים רבים במסבות וכניסיון, נקבע כי הוא יהיה אחראי מטעם מפקדת ההגנה לפעולת החבלה באנייה.¹⁴⁴

גולומב ושאל הביאו בפני כול כנגלסון את החלטה על פעולת החבלה ב"פאטריה", וכוכ ברבתו. בהכנת תמיכה זו ראו השניים היקר לגשת לתכנון הפעולה.¹⁴⁵ החלטה לא עברה יצד של דיון מוקדם ושל אישור פורמלי במסודות המדיניים — לא בהנהלת הסוכנות היהודית, א "ועד הלאומי" וגם לא בוועדה המדינית של פא"י. היו לכך כנראה שני טעמים: הראשון, נכוחה לשמור על חשאיות מרבית, והשני — המשמעותי יותר — ההערכה כי כפרולומס אלה פויה התנגדות קשה לכל תוכנה אקטיבית נגד הכיטיים. התנגדות זו נבעה משיקולים מדיניים: גלא להעמדת עם ממשלת המנדט, כשיעה שבריטניה שרויה פגיעזומה של מערכה צבאית נגד רמניה הנאצית והתנגת היישוב בארץ מצפץ להירושל שיתוף הפעולה הצבאי עם בריטניה, כ-גוריון נערך באותה העת מהארץ ומי שידע על הפעולה ויאשר אותה לפני ביצועה היה להקמת יחידת צבאית יהודית גדולה שתישול חלק במהלמה לצד בעלות הברית.

גשה שרת, גם בתקופת הפקודו בראש ועדת הביטחון היישובית. כדיעבד הציג שרת את האישור שרתן לפעולה כנשית אחיות של הורג המדיני כולו על ביצועה: "כפקודת החתום משה" — כתב שרת — "נמכל מקום באישורו, טוכעה האנייה פאטריה בשעתה... שיכוע פאטריה נעשה באישור המוסד הלאומי העליון, באותה שעה, הוה אומר, המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית אשר החתום משה עמד אז באישיה... אמנם האישור ניתן לתכנית של גרירת חבלה לאנייה גרדא ולא למעשה שהיו ברוכים בו קודכנות אדם, אבל במקרים כאלה לא תמיד אפשר

שאל נטל אחזיות אישיות — מעשיה ומוסריות — לפעולה מדינית הפדרשה ועד ליסודה, וגם לאור המעשה. הוא לא נמקד בספקות ובתהדורים חרישי, ודבק באדיקות בתפילה שעמדה ביסוד התכנית, ושבועינו נותרה המקפה גם לאחר הכישלון. בעבור שנים, בהקדימה שכתב לספרה של ברכה חכם, "האגיה שניצחה", על אודות מאבקה של אליה מנוניה מרדור, שהביע את חששו כינה שאל את פרשת "פאטריה" אסתר". ניסוח זה קולט את מנוניה מרדור, שהביע את חששו שמא התעורר אצל שאל דבר מה באמונה "בצדקת דרכנו עד עתה". במכתב ששלח אליה בינואר 1950, בקש מרדור משאל לחזור ולהעריך את האירוע ואת משמעותו ממרחק של כמעט עשר שנים לאחר התרחשותו.¹⁴²

שאל ענה למרדור תשובה מפורטת שבה פרש את "האגיה מאמר" שליו, וכך כתב לו, ברוח הירחי:

וכשאני שואל עצמי — בכל הדימויות המצפוניות — הדימוי משונה כמלוא נימה מקי פעולתו אילו הועמדתי שוב באותן מסיבות (ואף לאחד הניסיון הנמרסניט עקב פיצוץ "פאטריה")? הנוי עונה ללא הסוס: לא. לא הייתי משנה כמלוא נימה. כי המצב היה אז — לפי מניכ הכרחי — שלא הייתה לאנשים כמנוני שום דרך לפעול אחרת. ואיני מתחשש על כך גם לאחר מה שקרה — עם כל הכאב האיום התוצרני על הקורבנות.

כדורמנט זו אספר לך שכפני ניסיון מצוין וחועמדי שנית בשנת 1944 בחייתי בקושטא. אחת מאניות המפעלים שלנו שהפליגה מרומניה — "מפקוד" — טובעה על ידי הצוללות הגרמניות כים השחור וכה ירדו תהומה קרוב לארבע מאות נפש. רק חמש-שש נפשות ניצלו. לאחר "האסוד" המחריד האיום ההייעבה כפנינו השאלה הנוקבת עד התוכם אם עלינו להמשיך בהצלחה מרומניה או להדול. מרה מאד הייתה ההכרעה, אך אני חוכי הכרעתי שאין לנו דרך כי אם להמשיך. מכאן, תכין את דעתי הכרועה.¹⁴³ [ההדגשות במקור]

לתיאור שכלל שאל כמכתבו לגבי נטילת הסיכון בשילוח אגרות נוספות לארץ גם לאחר הטבעת האגיה "מפקוד" כאוגוסט 1944, מצטרפת עדות מפי גיסי של שאל, משה מרק, ולפיה הציע שאל באוגוסט 1946, בעקבות החלטה שקיבלו הבריטים לגרש את המפעלים לקפריסין. לחבל באגיה המפעלים "גור" שנתפשה על-ידי הבריטים. אולם ההצעה לא יצאה אל הפועל ומפעלי האגיה, שעליה פיקד מרק, גורשו לקפריסין.¹⁴⁴ שתי הדוגמאות הללו מלמדות כי שאל נותר שבויו ברפואי החשיבה שלו המשך להאמין בכל לנו כי השיקולים להחליט ב"פאטריה" היו נכונים מוצדקים וישומים גם כהמשך מאבק ההצפלה. דרושה הייתה כניאה, גם יכולת התעלמות מסוימת מהקורבנות כדי שניתן יהיה להתמיד במלחמה נחרצת בזאת להשאף לנצח בה חרף המחיר הנכב שגבתה. בהקשר דומה התבטא שאל באחר הדינים באוגוסט אגיו כי לא ראה מעורר איש רך לב שעוסק במלאכה קשות, אלא רק אנשים קשי עורף.¹⁴⁵

את המכתב למנויה מרדור חתם שאל בקיעות הבאות:

העיר, ובמנייה הריאשונה שנקרחה בדרכו יצא את חיפה לתל-אביב. גם יצחק שדה המבורד עם עצמו וככל שדרוע לא נפגש עם פקודיו לאחר פעולת החבלה.¹⁴⁶ ישראל גלילי היה היחיד מבין אנשי הפיקוד העליון של ההגנה שבה לעורר את רוחם של מבצעי החבלה, ובהם מנויה מרדור, וחלק עמם את הדינים הקשים של"אחר טביעת "פאטריה".¹⁴⁷

היחיד שעמנו היה לשאל רצון וצורך לחלוק את תחושותיו הקשות לאחר האירוע הטראגי היה ברל בצנלסון. שאל מיהר לעלות ליריחו של ברל במעונות עובדים שכרוחב מזא"ת, ביציפיה לשמוע מברל, איש המצפון. משפט צדק על החלטה הגורלית לחבל באגיה. אולם, אכובת הייתה מרה: "הוא וברל ישב ליד שולחנו והיה שקוע בכתובה. סיפתי לו על הפרשה ששמעתי טרה הגיע אלי. הוא היה בה שקוע בכתובה שמפעט לא המיב. בקושי הפליט מליה את שתיים. נפגעתו והמשכתי מייד את דרכי וירושל"ימה"¹⁴⁸ (שם התגורר שאל מאז התל לעסקי כעריני הש"י).

למחרת היום שבב שאל מרוחק למיטתו לאחר שנתקף בהתקף חריף של מחלת האורטיקריה ובל גופו התנפח (מה שמחזה את הסכדה של מחלה היו סיבות פסיכוסומטיות). לפתע נפתחה ולת חודי נחמס ברל כצנלסון כולו נרגש ומסער. הוא בקש שוב ושוב את סליחתו של שאל על שלא התייחס לדרכיו כים האומלל, והצטרק על כי היה שקוע ברל בעברותו. "שאל" — אמר לו — ידעי לך שיום פאטריה לנו הוא כים תל-חי"י.¹⁴⁹ בכך התייצב ברל ליפיו האחרונים לחבלה ב"פאטריה" והעניק לגיטימציה וגבורי מחלשים לפעולה, חרף ההרועים הרבים שגבתה. כאלה ראה כול קורבנות הכרעים במלחמתו של העם היהודי לעלייה, שהיא נשמת אפה של הצינות.¹⁵⁰

הוצאות החבלה ב"פאטריה" פתחו ריכת ציבורי סוער וממושך שבו כל צד מצא באירוע צירוף לעמדתיו וחיוק לטענתו. המתונים, שהתנגדו למלחמה לניקאת אמצעים קיצוניים כלשהם, תבעו לערוך חשבון נפש ומתחו בקורת על דרך קבלת החלטה על ביצוע החבלה, שענו שעשייתה ללא ריז מוקדם וללא אישור מסודר של המוסדות המוסמכים. בויכוח המוסרי, שענו המפקדים, לא הייתה כל הצדקה לסכן חיי אנשים כדי להשיג יעד פוליטי, שהיי שילוח המפעלים למושב בדישית מעבר לים היה דרך להצלת חייהם ובהם לארץ-ישראל עתיד היה להיות מובדע, ממילא, אחרי המלחמה.¹⁵¹ בוטה כמיוחד הייתה רשימה שהתפרסמה בביטאון מפא"י, "תפועל הצעיר", ב-2 בדצמבר 1940, וייחסה את הטבעת ה"פאטריה" ל"יר דונית שגורמה לפגיעת אנשים ומתים".¹⁵²

האקטיביסטים הצריקו את החלטה החבלה ב"פאטריה" וראו בה חלק מן המאבק הכרחי למען המשיך העלייה. בענייהם מאבק זה היה כרוך, באורח כליח נמנע, גם בסיכונים ובקורבנות. נוסף על כך הצביעו על התוצאות החיוביות של הפעולה: השארת יתר נוסעי "פאטריה" בארץ והימנעות הבריטים מגירוש מעפילי האגיה "דאריאן", שהגיעה לארץ כמה חודשים אחר כך. כישירת הוועדה המדינית של מפא"י, שהתקיימה שבעיניים וחצי לאחר טביעת "פאטריה", אמר שאל, בתשובה לשאלה כיצד יש לנהוג אם יגיעו אגיות מעפילים נוספות, כי "אם כופים עלינו מלחמה... אין לנו ברירה, בלתי אם להלחם על זכותנו בכל החוקי והבחי".¹⁵³ לעומתו, שינו אחרים את העמדה שנקלט לפני פשיטת "פאטריה", בנייהם משה שרת ויצחק שדה שאמרו כי לו היו מודעים מראש לסיכון חרב שבפעולה, לא היו נמתים לה ידם.¹⁵⁴

פרק תשעו

הקמת הש"י המאוחד

בסוף אוקטובר 1939, לאחר שוב לארץ, השתלב שואלין במועצה בעבודת ההגנה בא משלש נציגי האגף ההסתדרותי במפקדת הארצית. שורה והילדים לא נחננו מן העובדה שא המשפחה סיים את שלחמו הממושט בחו"ל, שכן את מאוהליו והמוסוס לחזור לכונת עבודת הקולא, ולחיות בקרבת משפחתו, גנו שואל גם הפעם לצאת השליחות הצעיר הוא חזר להתגורר בתל-אביב, ואת ביתו פקד לעתים דווקא, כסך תקופת מחלת האורשיקו שהחיש את כוחותיו הקשו עליו את הנסיעות הארוכות לכונתו וחיכות הקורטיון שבהן צ ארתו ד"ר קונין התבררו כבלתי מועילות ושדה נעקת מלת לוליס אביב לסערד אותו בחול בתל-אביב שכר שואל חדר מרווח בפנסיון של דוד מלכין שבתל-אביב אלנבי 43. עבר אר צהריים שכילה ירחבה מנות" שילם לכעלת הבית שבעה גרושים חצי ליום, אולם גברת מל סירבה בכל תוקף לקבל מורי שואל רמי שכירות. בימי החופשת פלח-הספד היו שדה והיל: עונכים את כינדת ומצטרפים לשאל בתל-אביב.²

את זמנו חילק שואל בין ניהול ענייני המוסד לעלייה ב' לפעילות מחאה ומאבק הבריטים. שואל הצטרף שוב לליכוד המחמשון בין האקטיביסטים למחנים על צורת המז ואפיו, ויכוח שהסתיים לאחר פרוץ המלחמה בהחלפת פשרה בספא"י, שהתעדתה לקבוצת ת לפעול נגד הבריטים, בלא שהדבר יטיל אחריות על המפלגה. לאחר שפרסמו הכריטיים ב בפברואר 1940 את חוק הקרקעות, שהחוד ליהודים לרכוש קרקעות רק בהחמשה אחוזים משנ של ארץ-ישראל המערבית, נדחם שואל לארגון הפגנות המוניות. ההפגנות הסוערות און ברחובות של כן-גוריון נגד הבריטים בכל מרכזי היישוב הנודלים ושאל שימש בתפקיד: הקשר עמו בנושא זה: ב-13 במרס 1940 החלה ההגנה להפעיל את שידורי "קול ישראל תחנת השידור ההשואת של היישוב המארגן. שואל מנה עם "המצודים הלהבים", כול בתקומתה של תחנת השידור כחלק מהמאבק בממשלת המנדט ואלו כן-גוריון השל בתצורתה ובתעלת שבה. לעבודת קיינות בתחנה גייס שואל את אהובה מלכין, כנה חז של בעלת הבית, שגדל יתום מאב ושואל חש כלפינו מעין אחיות אבות, את יום השירי הראשון עשה שואל בדימו של כן-גוריון, ובשעת סיום השלוחים כנגינת המנדט "חתך דוא שואל את כן-גוריון נרגש עד דמעות: "אולם שלשה חודשים אחר כן, ב-11 בוני, כניסת איטליה למלחמה, החלט להפסיק את שידורי "קול ישראל" מתוך רצון שלא ל במאמץ המלחמתי הפדישי נגד גרמניה ובעלת בריתה.

באותו הקיץ, בעיצומה של המלחמה בגרמניה הנאצית, חזר פו שואל מהתגוררותו נתח

זכותו המוסרית האישית לכפע פעילות מעין אלה — שעלו בקורבנות רבים — הייתה נעצה בעובדה שעשרת מונים היינו מוכנים להפקיר את חיינו. זכותנו המדינית המוסרית הייתה נעצה בכונתנו המוחלטת שלא הייתה לנו שום דרך אחת כדי לתתם את מלחמת העליה והחזרת. וכשנסתחמו כל הדרךים האחרות (וזו היה המצב לאמתו), נאלצנו לבחור גם בדרך זו.

לא ישנו לדרכים אלה. בקשנו בכל האמצעים להימנע מדרכים אלה — מפלי לוחמי על המטרה. ובנסתחמו כפנינו, על ידי השלטון הצנור, כל הרכים האחרות נדחקו גם לדרכים אלה. האחריות על הזם הזה תופל על המשטר האויב, המתעורר והאכזרי ועל נציגיו.

כמוכן שנמצפנו של כל אים בעל לב לא יוכל, אולי, לזרזיני ער זמנו האחרון, גם לאחר כל השקולים שמנתי, וזוהו אולי מותר האדם, אך מרדכנו לא יכולנו לסטות מבלי לבגור בעצמנו ובעניין. ההצדקה ההיסטורית של דרכנו — גלויה ואינה לקוה להוכחה.¹⁴⁶ וההרגשת כמקורן.

*

עם הגיע ארצית המועלים "דאריא" לזרפי הארץ. במרס 1941, נחתם הפרק הראשון של והפעלה המאורגנת שבמסגרתו הועלה המוסד לעלייה ב', מראשית 1938, למעלה מששת אלפים עלילים לארץ. מספר קרוב לזה הועלה באותה תקופה על-ידי הדיבוינויסטים, והשאר — על-ידי גופים פרטיים: עד פרוץ המלחמה, בשנים 1938-1939, הגיעו לארץ-ישראל למעלה משבעה-עשר אלף עולים בלתי לגאליים, שהיו קרוב למחצית מסך העולים לארץ באותן שנים.

רוב פעילי המוסד לעלייה ב' לא יכלו להמשיך ולפעול בעיצומה של המלחמה. כשהסתיימה פדת "דאריא" נשאו רובם ככולם את עמדותיהם באיחופה, חזרו לארץ ופעילות ההפעלה מנמלי אירופה שותקו למשך שלוש שנים. בפסק הזמן שנכפה עליו כוחף פעילות המוסד לעלייה ב', בניצוחו של שואל, בעיקר לשלושה יעדים: התמוננות לימים שלאחז המלחמה, כדי לאפשר בהם העלאת מטיבות של יהודים לארץ (איש לא צפה, כמוכן, שהמלחמה תימשך זמן כה רב); השני — תפנית המאמץ להעלות יהודים מארצות המזרח ודרך כדרכי הבישת לארץ-ישראל; השלישי — התארגנות של המוסד להצלת יהודי אירופה מקושטא. בקיץ 1942 הושלמה גם התארגנות הפנימית במוסד: נקבעה יעדה ציבורית לזיהול ענייני הארגון, שכללה את שואל כמקרה, יוסף ברפל גובר, ונציגים נוספים של המפלגות הציוניות החברות בקונגרס הציוני, על-פי חלסי הכותות ביניהן. כמו כן, גובשו הנחלים בתחום הכספי והוקמה ועדה לניהול קורסים לשלוחים שפאתחו במהלך שנת 1942.¹⁴⁷

1002865

אריה בועז

עלום ונוכח בכל

סיפור חייו של שאל אביגור

יו"א

פילוסופיה ופסיכואנליזה
 אברהם אביגור = רמב"ם
 נתיבות חיים ופיתוח תודעה
 מורשת ישראל ומורשת אברהם
 אברהם אביגור - אבן חן
 אברהם אביגור - אבן חן
 אברהם אביגור - אבן חן
 אברהם אביגור - אבן חן
 אברהם אביגור - אבן חן

תנועת שבת נח אלתרמן על נבי עזרא מספר דברים של יערי דובדב
שואתו הקריש לשאל אביגור

1784 B63
2001

ARIEH BOAZ

UNSEEN YET ALWAYS PRESENT
THE LIFE STORY OF SHAUL AVIGUR

הוצאת מודיעין
965-05-1133-4

עורכת: חמר מרכוס
מפתח שמות: הרצליה אפרתי

סדר על אוקדס לזכר בתו,
שנסתה בשלל במלחמת הירחוק בקול תשנ"ח (8)

הספר רואה אור בסיוע:

- "ארגון חברי ההגנה" והי"ד אלוף (מיל') אהרון דורון
- "העמותה לחקר מערכות ההגנה ע"ש שאול אביגור"
- "קרן המייסדים" ע"ש יעקב אפטר, יצחק כראלי, שרגא גורן, אברהם זכדסקי, יהודה חורין וראובן שנקר
- "קרן זנגי" – אלי אורן
- קרן רות עליאב
- עמנואל סלע

מסד"ב 4-1133-05-965 ISBN

©
 כל הזכויות בעברית שמורות למשרד הביטחון – ההוצאה לאור
 הודפס בישראל, תשס"ב-2001
 סדר: ההוצאה לאור – משרד הביטחון. אירית מנה
 לוחות הודפסה: דרור תעשיות רפוס בע"מ
 All Rights Reserved to the Ministry of Defence, Israel
 (www.modpublishing.co.il)
 (www.mod.gov.il)